

Zsupos Zoltán

A Függetlenségi Nyilatkozat fogadtatása Gömörben

A *Függetlenségi Nyilatkozat* Gömör megyei fogadtatásával kapcsolatos első forrásunk nem hivatalos irat, hanem magánlevél, amelyet **Sziklay Viktor** írt **Andrássy György**hez.¹ A levél írója Andrássy György uradalmának igazgatója, ügyvéd a Rózsnyón rendkívüli tiszteletet élvező népes és előkelő **Schmidt** család tagja volt. Ahhoz, hogy megértsük a levélben foglaltakat, vissza kell pillantanunk néhány hónapot. Amikor 1848. december 31-én a magyar országgyűlés elhagyta Pest-Budát és áttelepült Debrecenbe, a magyar forradalom ügye veszni látszott. A sikeres osztrák hadmozdulatok, a törvényes kormány hiánya (gróf **Batthyány Lajos** miniszterelnök 1848 őszén lemondott), majd az V. **Ferdinánd** helyébe lépő fiatal uralkodó, I. **Ferenc József** által a morvaországi Olmützben kiadott ún. oktrojált alkotmány, amely Magyarországot koronatarományként sorolta az osztrák birodalomba, mind azt látszottak igazolni, hogy március 15-e vívmányai rövid életűek. A tavasz azonban fordulatot hozott: április 1-jén Hatvannál győzelmet arattak a magyar főcsapatok, majd néhány napon belül Tápióbicskénél, Isaszegnél és Vácnál is eredményesen küzdöttek a honvédseregek. Magyarország helyzete viszonylag stabilizálódott, majd az országgyűlés 1849. április 14-én a debreceni Nagytemplomban közfelkiáltással kimondta Magyarország függetlenségét, a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztását, és kormányzó elnökké választotta **Kossuth Lajost**. A határozatokat magába foglaló *Függetlenségi Nyilatkozat* végleges változatát néhány nappal később, a levél dátumának napján fogadták el a képviselők. Erről Sziklay Viktor a hírközlés korabeli állapota miatt természetesen nem tudhatott,² a tavaszi hadjárat hírei, valamint a *Függetlenségi Nyilatkozat* előkészítésének információi azonban elérhettek hozzá. Egyrészt az ország egyik legnagyobb birtokosának ügyvédjeként, kapcsolatrendszere révén, ha nem is vett tevékenyen részt a megye politikai életében, de beszélgethetett az eseményekről az azokban viszonylag tájékozott tisztségviselőkkel, másrészt igencsak valószínű, hogy pozíciója miatt rendszeresen olvasta a *Közlönnyt*. Ez annál inkább így lehetett, mivel levelének soraiban – noha nyilván akkor máshol és mások is megfogalmazhatták ugyanazokat a gondolatokat –, érezhetőek hivatalos lapban megjelent cikkek hatása.³ Közben eljutottak hozzá az országos szervek és a megye által kiadott felhívások és körlevelek, amelyek szintén folyamatosan értékelték az eseményeket.

Ehhez járult a közhangulat, amit a munkája miatt több megyében, minden társadalmi rétegben folyamatosan megforduló, tájékozott, az információkat folyamatosan elemző ember jól érzékelt, és végül arra a döntésre jutott, hogy aggodalmait és véleményét, amelyek hosszabb ideje nyomják a lelkét – noha jól tudja, hogy ez meghaladja hivatali kötelességét –, megosztja urával.

Levele első részében az ország helyzetének rövid, de átfogó áttekintése olvasható, amelyben ír a magyarokra

kényszerített élet-halál harcra, a liberálisok és konzervatívok nézeteivel és tetteivel kapcsolatos véleményéről, amelynek végén levonja következtetését: „*Mind a két párt alkotmányos magyar párt volt, útjaiban egymástól különböző ugyan, de végcéljában megegyező.*” Levele következő részét olvasva olyan érzésünk lehet, mintha a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, annak a trónfosztást kimondó határozatát megelőző, az ahhoz vezető utat bemutató, azt indokló sorait olvassunk. Ez felvethetné a kérdést: vajon nem egy hónappal később, május 19-én, egy nappal a Habsburgok trónfosztását, az ország függetlenségét kimondó nyilatkozat Pelsőcön tartott gyűlésén tartott hivatalos ismertetése után íródott-e a levél? Ez azonban nem valószínű, mert a rendkívül precíz emberről nehezen feltételezhető, hogy eltéveszti a hónap nevét, másrészt joggal tehetjük fel, hogy éles elmével ugyan azokat az érveket sorolja fel, mint amelyek a Függetlenségi Nyilatkozatban olvashatóak, amelyekkel az eseményeket követő emberek tisztaban voltak, azokról, – ahogyan említettük, pl. a *Közlönnyből* is – folyamatosan értesültek. Egyébként is, ha már ismerte volna a Függetlenségi Nyilatkozatot, akkor azt semmiképpen nem hagyta volna említés nélkül. Eszerint azonban a *Közlönny* április 15 és 17-i számai a levél írásakor még nem jutottak el hozzá.

További soraiban többször is nyíltan hitet tesz a forradalom és szabadságharc győzelmével, mert – ahogyan azt saját tapasztalatai alapján kiemeli – a lakosság minden rétege „a magyar ügyhöz ragaszkodik, és ugyan a tót és német ajkú éppen úgy, sőt talán még inkább, mint a magyar”. Hivatkozik továbbá a történelmi tapasztalatokra, melyek szerint egy olyan országot, mint Magyarország tartósan elfoglalni és beolvasztani nem lehet, ezért akik a Habsburgok és a császári csapatok iránt szimpatizálnak, azok veszélynek teszik ki magukat.

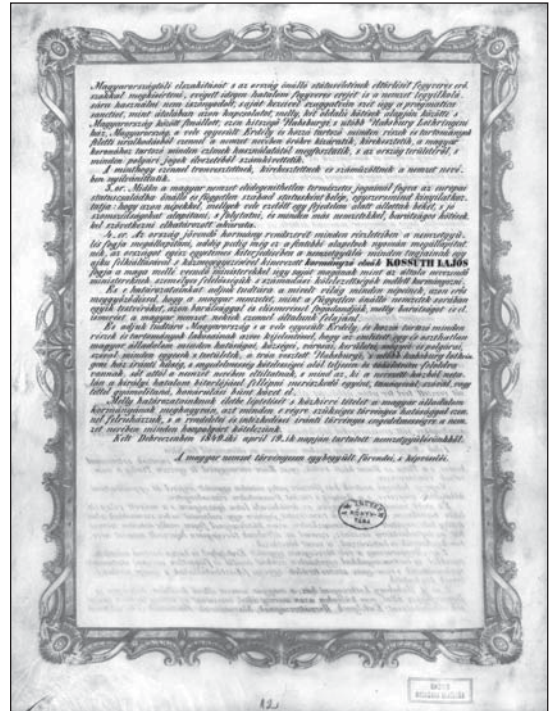
Ez alkalommal csak a levél jelen témánkat érintő részletét idézzük:

K. H. Váralja, Április 19. 1849.

Méltóságos Gróf, Cs. Kir. Kamarás, Kegyes Uram!

Több mint fél éve, mióta Méltóságodnak biztosan írni nem lehet. Engedje meg Méltóságod, hogy most, midőn biztos alkalmam van, aggodalmaimat s véleményemet a fennforgó viszonyok felett őszintén megírjam. Nehéz teherként fekszik ez már régen lelkemen, azért meg nem tagadhatom magamtól, hogy e tárgybeli érzéseimet ki ne fejtsem Méltóságodnak.

Császári és magyar seregek állanak egymás ellenében az ország több pontjain. Ez szomorú, véghetetlen szomorú helyzet, de e helyzet fennáll, a magyarnak tehát választani kell. Én ezen szerencsétlen szakadás előtt, úgynevezett liberálisaink eljárását nem helyesletem, mert külalakjára pajtáskodásnak s betyárságnak színét viselte, belső értékét tekintve pedig sok teóriát s po-

A Függetlenségi Nyilatkozat (MNL - OL)

litikai éretlenséget, s semmi praxist nem láttam benne. Ezen jó út győzött, s győzedelmének következményei kimondhatatlanok s többé semmi hatalom által sem visszavonhatók - de azért eljárását a történetek után sem helyeselhetem, mert mindig azt hittem, s hiszem most is, hogy a forradalom Magyarországon éretlenül volt előidézve és nem természetszerű fejleménye volt az előzményeknek, s hogy többek között az úrbéri viszonyoknak forradalom általi kettévágása is nem csak igazságtalan, de politikailag is hibás lépés volt, úgy mint több más lépéseik is. Az ausztriai kormánynak folyvásti szidalmazásával sem tudtam soha kibékülni és mindig azt hittem, hogy Hazánk érdekében jó mód-dal többre mehetni, mint szüntelen megtámadásával mindannak, mi az akkori kormánytól jött. Ez volt politikai hitem, és ez mostan is azon viszonyra alkalmazva, melyben alkotmányos Hazánkban két politikai párt egymással alkotmányos módon szemközt állott. Ellenben őszintén megvallom, hogy én a liberális párt nagy részénél darabos ugyan, de tiszta becsületességet, s politikailag éretlen ugyan, de tiszta hazafiságot találtam, s minthogy végcélul a magyar alkotmányos haza érdekét láttam kitűzve, melytől megválni én sem tudnék sohasem, nem annyira az elveket tartottam hibásaknak, mint inkább csak azoknak alkalmazását. De másrésről azt hittem s hiszem most is, hogy a konzervatívok nagy része is a magyar érdeket tűzte ki célul, s többet építve az életre mint a teóriára, többet az egyezkedésre mint az ellenzésre, nem az akkori kormány ellen, de a kormánnyal együtt és általa kívánta biztosabban elővinni a magyar haza érdekét. Mind a két párt alkotmányos magyar párt volt, útjaiban egymástól különböző ugyan, de végcéljában megegyező.

Azokban az utóbbi időben azok, kik a Dinasztia nevében fegyveresen léptek fel, egyenesen a magyar érdek s minden alkotmányosság ellen léptek fel, és azóta, mióta a Dinasztia nevében kibocsátott proklamációk minden magyarérzelmet meggyőztek afelől, hogy Magyarország beolvasztásának szerencsétlen elve ismét célul vagyon kitűzve, mióta világos lett, hogy a rác és oláh és Hurbán-féle támadók a Dinasztia nevében bűjtogattak fel, mióta Jellasics a Dinasztia nevében tört be rabolva és pusztítva az országba, mióta Windischgrätz⁴ a magyar országgyűlésnek békeköveteit elutasítva (mit én igen nagy politikai hibának tartok) kinyilatkoztatta, hogy ő Magyarországot el akarja foglalni,⁵ s mióta az elfoglalt részekben a magyar alkotmányos formák eltöröltettek, s ausztriai igazgatási mód hozatott be: azóta és ezek által az ügyek helyzete egészen megváltozott, mert minden magyar érzelmű Magyarországot mint alkotmányos, önálló országot látja megtámadva. És azóta azokat, kik a császári seregek iránt rokonszenvet mutatnak veszedelemben látom, mert a fent írt események óta erős meggyőződésem az, hogy a magyar fegyver győzni fog. A kísérlet Magyarország elfoglalására teremt s felkelti a magyar sereget a testi compacta a Nemzetet az ellenállásra, mert Magyarországot elfoglalni teljes lehetetlen. Helyzetemnél fogva ismerem a népnek legalsóbb osztályait is; láttam gondolkodását ezelőtt és látom most; láttam az elfoglalt, láttam a **Schlik**⁶ seregének rablásai által legázolt, s láttam a még szabad helyeken; és ezen tapasztalásomnál fogva tudom, hogy a nép nagyobb része, mely ezelőtt minden politikai kérdés irányában egykedvű volt, s csak a Királyi sőt Császári név iránt viseltetett némi pietással, most a magyar ügyhöz ragaszkodik, és

ugyan a tót és német ajkú éppen úgy, sőt talán még inkább, mint a magyar, s míg a magyar sereget örömmel fogadja, a császári sereget ellenségnek nézi s hol módját látja, kárt teszen benne. Kivételt eddig csak Sáros megyében láttam, máshol sehol sem. És ez másképp nem is lehet, mert hiszen alig vagyon család, melynek gyermeke csatatéren ne állana, s a nép önkéntelen kérdi, mit akar itt a császári sereg, holott mi senkit sem bántottunk? És a keresztül vonuló magyar seregek legényei, kik mindnyájan lelkesülve vannak a magyar ügyért, megtanítják rokonaikat szeretni a magyar ügyet, míg a császáriak által kirablott helységek szegény lakosai szerte terjesztik a gyűlöletet a császári seregek ellen.

Ilyennek látom én Méltóságos Gróf az általános hangulatot, és midőn egyfelől azt látom, s másfelől a történelből azt tanultam, hogy egy országot, milyen Magyarország elfoglalni, s külön kormányformák alatt századokig át külön nemzeteket egybeolvasztani lehetetlen; azt hiszem, hogy a Dinasztia szerencsétlen kísérlete által Magyarországot már alkalmasint elvesztette; afelől pedig, hogy a magyar ügy győzni fog, tökéletesen s annyira meg vagyok győződve, hogy azt hiszem, miképp azok, kik a császári sereg irányában rokonszenvet mutatnak, veszélynek teszik ki magukat. [...]

Melyeknek alázatos jelentése mellett Méltóságod Kegyességébe ajánlott, mély tisztelettel maradtam Méltóságodnak alázatos szolgálója Sziklay Viktor

Gömör megye lakossága a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása idején és az azt követő hetekben igen nehéz időszakot élt ált. **Vogel, Anton** (?-1867), cs. kir. vezérőrnagy, tábornok és **Benedek Lajos** (1804-1881), cs. kir. tábornok közel tízezres sereggel vonult be a megyébe. Rozsnyón a várossal történeteket 1849. május 8-iki gyűlésnek jegyzőkönyvében örökítették meg röviden:

Főbíró, **Roszty József** érzékenyen terjesztvén elő, hogy múlt hó 27-én Benedek, és ugyan azon hó 30-án pedig Főgel osztrák tábornokok vezérlete alatt, mintegy kilencezer főből álló császári sereg a Szepességből városunkba beütvén, tőlünk másfél nap alatt ausztriai bankjegyekben kiszerezett 15.000 pengőforintokat nyugtatóvány mellett felvett. Mely összeg, a város pénztárába létező hiány miatt, egyes lakosoktól kölcsönözten fel, csakugyan a nevezett Főgel tábornoknak le is fizettetett, a nyugtatóvány nekünk általa kiadatott.

Ezen kívül mind a városunkban, mind a Sajó malom mellett táborozott császári sereg tömérdek fát, szalmát megégetett, szénát, zabot, kenyeret, húst, úalt megemésztett, azáltal mind városunkat egybevéve, mind egyes lakosainkat megkárosította. Ennél fogva mind a város, mind az egyesek kára miképp fedeztessen, tanácskozás alá bocsájtja. [Végzés]

Városunk csekevélyes állása, mind tőkéje, mind okozott kára mennyiségének kidolgozása tekintetéből, főbíránk elnökle alatt **Holecz Endre, Vincze Ist-**

ván, Ujházy Dániel tanácsnokaink, **Tóth László, Sziklay Ede, Bronts József, Snóbel Márton** és **Sztankay József** képviselők biztosi tekintetben ezenel kiküldetnek, munkálódásuk eredményéről tudósításukat mielőbb megteendők.⁷

Nem véletlen, hogy a jegyzőkönyv következő két lapját kiszakították. Azokra feltehetően a Függetlenségi Nyilatkozat szövegét, azzal kapcsolatos érzéseiket, véleményüket, intézkedéseiket jegyezték fel, majd a szabadságharc bukása után jobbnak látták, ha nem marad nyoma. Azt, hogy ez valóban így történt, az alábbi, Kossuth Lajoshoz írt sorok is bizonyítják:

Tisztelt kormányzó elnök úr!

A Habsburg Lothringeni ház, tisztelt kormányzó elnök úr Debrecenben folyó év április 20-án kelt, s hozánk intézett becses levelében is leirt, általa elkövetett borzasztó tényekért a Nemzetgyűlés által múlt hó 19-én trónvesztettnék és száműzöttnek, a magyar álladalom önállónak nyilatkoztatott.

Vévén mi tisztelt kormányzó elnök úrnak e becses és üdvös tudósítását, s vévén e mellett a nemzetgyűlés érintett időben hozott hazánk Függetlenségi határozatát: azt városunk mai napon tartott közgyűlésében felolvastuk.

El nem titkolhatjuk annak felolvasásával bennünk támadt örömmérzelmeinket. Ír volt ez a dühös, városunkból csak pár nap előtt kivonult ellenség által rajtunk ejtett sebeinkre.

A Magyar Haza, nemzetünk és nemzetiségünk iránt már a természet szülte vonzalmunknál fogva is, a nemzetgyűlés tisztelt határozatát szokott módon közhírré tettük, mindenkivel tudattuk, - magunkat minduntalan ahhoz alkalmazandók, azt hódoló tisztelettel véve, jegyzőkönyvünkbe iktattuk.

Igaz magyar lélekkel nyilváníttuk: hogy mi mindnyájan osztozunk azon határozottságban s lelkesedésben, mely a nemzetgyűlést e nyilatkozatra ihlette.

A magyar álladalom mélyen tisztelt kormányzóját - kiben minden bizodalunk öszpontosul - éltesse a Teremtő! Mely szívünk mélyéből, magyar hazafiúi tiszta érzetünkéből s buzgalmunkból eredt jelen végzésünk alázatos tiszteletli feljelentése mellett örökös tisztelettel maradunk.

Kelt Rozsnyón, az 1849-ik év május 8-án tartatott város közgyűléséből.

Tisztelt kormányzó elnök úrnak

alázatos szolgálói, Rozsnyóbánya városa főbírája, tanácsa és közönsége.⁸

Rimaszombatban az 1849. május 11-i tanácsülésben olvasták fel Kossuth Lajos levelét a Függetlenségi Nyilatkozatról és az azzal kapcsolatos teendőkről:

Felolvastatott „éljen” kiáltások közt az ország kormányzója, Kossuth Lajos április 20-án kelt levele,

melyben a magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata, közhírré tétel, s ahhoz alkalmazkodás végett, oly utasítással küldetik meg, hogy azt, az irántai kellő hódolattal egyetemben, jegyzőkönyvbe iktat [az oldal további része üresen hagyva].⁹

A korszakos jelentőségű dokumentum terjedelme miatt nem került azonnal bejegyzésre, azt később sem pótolták. Ezzel szemben nagyszabású ünnepséget szerveztek, amelyről a *Március Tizenötödike* című lapban jelent meg tudósítás:

Rimaszombatban május 17. 1849.

*Ma temettük el a Habsburgokat. – Requiescant in pace.*¹⁰ Nemzeti függetlenségünk kihirdetlétvén, mind a három felekezeti lelkészek beszédeket tartottak. Különösen megható volt **Havjár Dániel** lelkésznek a református templomban tartott beszéde, melyben hasonlóságot húz az istenember mennybemenetele és Magyarországnak annyi küzdelmek utáni megdicsőülése, szabad szárnyra kelése közt, s melyben figyelmeztette a hallgatókat arra, hogy sokszor nehezebb valamit megtartani, mint megszerezni; int bennünket, miképp ezen nagy kincsünk megőrzésében mindent elköves-sünk, mi azt felvirágoztathatja, megtarthatja!

Nem lehet meg nem említenem még **Konyha János** helybeli református tanító által szerkesztetett egy dalt, melyet a helybeli ifjú énekesek világszerte ismeretes harmóniában elzengtek, s mely ez alkalomra igen illő vala:

Nincsen magyar király!

Legyőzve a viszály

Vad zivatarja. – A nemzet kiált:

Nincs király! Sat.

*Az egész ünnepély igen szép renddel ment végbe, este táncmulatság is vala. Csak az egyet resteltem, hogy anynyi összegyűlt honpolgároknak, ha csak pár szóval is, nem magyaráztatott meg, mit a műveltebbek közül is ab origine – sokan nem tudnak, vagy nem akarnak tudni, mi eredete, célja van az emberi társaság, álladalmaknak és mi joga, kötelessége minden polgárnak, abban élőknek? – Sok visszaélés, sok ferde eszmék keletkeznek a nép elméjében azért, mert többnyire nem tudják az egyéniségek rendeltetésüket, hanem élnek, magyarul kimondva, mint a barom, a világban napról napra. – De erről később bővebben.*¹¹

Az ünnepség költségeit a város fedezte, először, május 22-én az ünnepély – részletesebben nem ismert – kiadásairól született döntés:

Ballus Endre tanácsos beadta az Áldozó Csütörtökön, az ország függetlensége emlékéül tartott ünnepély költségei jegyzékét. [Végzés] 280 forint 39 krajcárt váltócedula fizetessék ki.¹²

Jelentős összeget tett ki az ebéd is, költségei kifizetését június 12-én engedélyezték:

Gargut Samu jegyzéke a függetlenség ünnepén adott ebédről. [Végzés] 168 váltóforint fizetessék ki.¹³

A Rimaszombatban tartott nagy népünnepélyt megelőző napon írt levelet a megye első alispánja, **Szentmiklóssy Antal Szemere Bertalan** miniszterelnöknek. Pátossal emlékezett meg a trónfosztásról és a nemzet függetlenségéről, üdvözölte az új kormányt annak vezetőjével együtt, majd jelentést tett arról, hogyan alakult a hadi helyzet, valamint a „Felső-Magyarországi védseregnek alakítása” Gömör és Nógrád megyében:

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Legközelebb múlt április 14-ke epochalis napja lett szereltt Hazánknak az európai civilizált statusok előtt, s arany betűkkel leend felfegyvezve a magyar történelmi könyvben, mert azon nap ment teljesedésbe e nemzetnek oly régi óhajta. Isten meg adta érni a napot, midőn a tisztelt Képviselőház trónvesztettnek, s örökre számkivetettnek nyilvánítá a hiú királyt, s véle együtt a Habsburg Lotharingi házat; meg adta érni a dicső napot, midőn a rég óhajtott nemzeti önállás s függetlenség határozatilag kimondva lőn. És azóta, csak örülni tud minden kebel, örülni határtalanul. A nemzet, mely három hosszú századok óta csak kínos fájdalokat ápolhatott keblében, s melynek örülni nem volt oka, nem lehetett, azon nap óta mintegy fejleteni látszik új örömeiben a sötét múltakat, s a jövőben reményelve boldogságát csak örülni tud. De örülhet is, hiszen független és önálló lett a Haza! és nem sokára, Isten segítségével a véres harcmezőn is learatandja érdemlett szabadságának dús kalászeit. Elmúlt 300 évek alatt nem volt a nemzetnek kormánya, melyhez rokonszenv, annyival kevésbé szeretet csatolta volna. Most függetlenségünk diadala napján, Isten itt is kedvezett nekünk. A megalakított új kormányzésekkel mind megannyi hű fiait a magyar hazának foglalták el. Üdvözlöm Önt, s tisztelettel hajlok meg előtte, mint e minisztérium elnöke előtt. És midőn e fényes polcon látom, azon meggyőződésben vagyok, hogy kineveztetésében a nemzet összes akarata nyilvánosult. Határtalan örömmel üdvözlöm én Önt uram, az annyira óhajtott nemzeti minisztérium élén, hová is milliók reménye s szeretete kísérek, s hazafiúi érzelmeimnek kifejezésére szavakat nem találok, csak örülni tudok, s határtalan tisztelet és csatlakozás jeleivel tekinteni magas hivatására, melytől milliók várnak nyihet s megnyugtatót.

A Magyarok Istene vezérelje Önnek Uram többi nagy tisztelt minisztértársaival együtt törekvéseit a Hon felvirágzására, hogy erős, hatalmas s boldog legyen a független Haza, nagy s dicső a szabad magyar nemzet!!!

És midőn tiszta meggyőződésem sugallatát követve, ekképp fejezném ki hódolattal összefort legforróbb óhajtásomat, engedje meg tisztelt Miniszterelnök Úr, hogy e hasábokon egyszermind némi hivatalos jelentésemet is megtehessem. Ugyanis

Becses meghívása folytán a Felső-Magyarországi védseregnek alakítása körül, ezen, és Nógrád megyé-

ben tett közremunkálást részemről honfiúi készséggel tevém. Elkövettem mindent, hogy minél nagyobb legyen a siker. Nógrádban 320-an, Gömörben 240-en – ide érve nyolc hónapos önkénteseinket, – összesen tehát 560-an sereglettek ekkoráig véd zászlóink alá. Mindnyájan külön nemű, de használható löfegyverekkel, s jó ruhával vannak felszerelve, s mind megannyi lelkes nép, s máris hősök a szabadság kivívásában. Amazok tisztelt **Repeczky Ferenc** kormánybiztos úr rendeleténél fogva, néhány héttel ezelőtt a borsodiakkal csatlakozván, jelenleg is Liptó megyében őrködnek, s teszik kellő működésüket; míg másrésről a gömöriek, Benedek osztrák tábornoknak e megyében is volt tartózkodása ideje alatt itt tartózkodtak,¹⁴ s az ellenséget oldalról, mégpedig meglehetősen sikerrel infestálták,¹⁵ miután közüle 21-et, ezek között három főtisztet elfogtak, s többeket pedig lelőttek. És az ellenséget visszavonulásakor – megyénk határszélére egész Dobsináig mindenütt azon elhatározottsággal követték, hogy azt az idegen szomszéd megyékbe is követendik, s a lehetőségig nyugtalanítandják; azonban onnét tisztelt kormánybiztosunk által, – tán újabb, de vélem nem közölt megbízatásánál fogva – visszarendeltetvén, ebbéli céljuk teljesezésbe nem mehetett, mígnem **Dembinszky** altábornagy úrnak legközelebbi felhívása folytán Rimaszombatból mai napon indultak ki, s a galíciai határszélek őrködésére vonultak.

Az ekkorig kezeimhez vett 9000 pengőforintok mind a két megyebeli védeknek előleges költségei részint felszerelése s napidíjai fedezésére használtattak fel; sőt miután a gömöriek jelenleg kissé távolabbra vonultak körömtől, nehogy fennakadás történjék, őket a napidíjazás fejében nagyobb összeggel akarván ellátni, ideiglenes parancsnokuknak saját erszényemből is már 2400 s egynéhány pengőforintot előlegeztem.

Miután pedig a nógrádi védek ezentúli költségeit tisztelt Repeczky Ferenc ottani kormánybiztos úr, a gömöriekét pedig tisztelt **Ragályi Miksa** úr tán könnyebben fedezhetnék: felkérem tisztelt Miniszterelnök Urat, miszerint a befolyásommal tett eddigi kiadások iránti megszámlaltatással ez, vagy amaz kormánybiztos urat megbízni, s tovább illetőleg rendelkezni méltóztassék.

Végre, miután **Görgey Armin** őrnagynak¹⁶ – a nógrádi kormánybiztosság által vélem másolatban közölt legközelebbi jelentéséből sajnosan jött tudomásomra, hogy Galáciából jövet az orosz sereg Árva megyébe, s így országunkba betört, nehogy előnyomulása esetében megyénket készületlenül találja, arra is felkérem tisztelt Miniszterelnök Urat: miszerint az e megyébeni nép felköltésével, s a népfelkelés rendezésével engem eleve megbízni, illetőleg felhatalmazni kegyeskedjék, nehogy anélkül jelenlegi hatáskörömön túl terjeszkedjék.

Hazafiúi mély tisztelettel maradván

Uzapanyton, május 16-án 1849.

Gömör megyei első alispán, Szentmiklóssy Antal¹⁷

Gömör megye 1849. május 18-i, Pelsőcön tartott rendkívüli állandó választmányi gyűlésén tárgyalta a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, majd úgy döntöttek, hogy ünnepélyes kihirdetésére, a különböző felekezetek közreműködésével, május 24-én Rozsnyón rendkívüli választmányi gyűlést és ünnepélyt tartanak:

Kossuth Lajos, az ország kormányzója 5907. szám alatt kelt rendeletében tudtul adja, hogy lelkes hadvezéreink és vitéz seregünk a haza megmentésében sikeresen előhaladván, a Habsburg-lothringeni ház pedig folyton folytatott hűszegő zsarnoksága s annyira lett veteledése, hogy miután hazánkat vérbe, lángba borítá, s március 4-iki és 6-ikai manifestumában Magyarország területi épségének eldarabolását, álladalmi létének eltörlését, s a magyar nemzetnek az élők sorából kiirtását megkísérteni nem iszonyodott, s ekként a közte és a magyar nemzet között fennállott kötelekeknek minden szálait saját kezeivel szétszaggatta, a nemzetgyűlésnek természetes kötelességét megszabván, ennek folytában azon nemzetgyűlés a magyar álladalom önállását, szabadságát, függetlenségét, s a habsburg lothringeni háznak száműzését, trónvesztettnek nyilvánítását elhatározta, mely határozatot közretétel, s az irántai hódolat nyilvánítása végett megküldi. [Végzés] A nemzetgyűlésnek az előladott tárgyban erélyes eljárását, a hű magyar nemzethez hűtelen Habsburg-lothringeni ház irányában, egyszersmind a nemzet függetlensége, önállása, szabadsága biztosítása érdekében hozott, az egész nemzet legnagyobb méltánylását érdemlő határozatnak nagyszerűségéhez illő, a nemzet nagyszerű működéséhez Isten által nyújtott segélyért, a jó Istenhez intézkedő ájtatosságokkal összekötött, ünnepélyes kihirdetésére folyó, május hó 24-ik napjára Rozsnyó városában tartandó állandó választmányi gyűlésül határidő tűzetik ki, mit is fősolgabíráink sietve közreghirdetendenek,¹⁸ elnök alispánunk pedig a megyés püspökség, s a más felekezetbeli egyházi előljáróságoknak eleve leendő értesítésük mellett, az ünnepély rendezéséhez megkívántatók iránt intézkedendik.¹⁹

Az 1849-dik év május hó 24-én Rozsnyón Szentmiklóssy Antal első alispán elnöksége alatt tartott rendkívüli állandó választmányi gyűlésen az első alispán ünnepélyesen kihirdette a „függetlenségi nagy chártának nevezhető nyilatkozatot”:

Az ország kormányzó elnökének 5907. sz. a. kelt, legközelebbi választmányi gyűlésen 460 j. k. sz. szerint felolvasott rendelete mellett megküldött, a magyar nemzet függetlenségét, Ausztriától elszakadását, Habsburg-lothringeni ház száműzését magában foglaló függetlenségi nagy chártának nevezhető nyilatkozatot első alispánunk bemutatta, mely is így hangzik:

A magyar nemzet Függelenségi Nyilatkozata

Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben, az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hűszegő Habsburg-lothringeni házat Isten és a világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész mívelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viselkedés, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfenntartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje múlt, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat, kétoldalú kötések alapján, a királyi székbe emelé. És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada. Isten ez országot a jólét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszegmértöldnyi területe sokszerű bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenötmilliónyi népe kebelében hordja az ifjú erőt és fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilizációnak hatalmas tényezője s Európa békejének mint hajdan őre volt, úgy jövőben biztosítója legyen. Soha egy dinasztianak háladosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-lothringeni-háznak Magyarországon. Elég volt volna nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett s királyai iránt példátlan hűség kegyeletével azonosított - s a Habsburg-lothringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendíthetetlen támaszát még sok időig feltalálható.

De ezen dinasztia, mely egy uralkodót sem mutat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hűszegés politikáját követé, s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott, hogy az országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságból kivételtelet császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvassza; vagy ha e részben a nemzet törhetetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot húzhassanak s e haszon által képessé télessenek azon terhek elviselésére, melyekkel rájok, az alkotmányaiktól megfosztottakra, a pazar gazdálkodású császári uralkodás akadály nélkül ne-

hezedett, s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás Európa-szerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, melynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövés bélyegzé, a magyar nemzet, önfenntartása végett, fegyveres védelemhez volt nyúltni kénytelen.

És bár diadalmasan harcolta az igazságos védelem harcait, erejének használatában mindig oly mérsékelt, a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogát egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították.

De hiába volt minden újabb kötés, minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy újabb hűszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha nem változott háromszáz éven át.

Hiába ontá vérét nemzetünk ezen hazáért, valahányszor veszélyben forgott; hiában áldozott e dinasztianak családi érdekeiért annyit, mennél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiába felejté túlzott nagylelkűséggel minden újabb ígéretnél a múltnak sebeit, hiába ápolt kebelében oly törhetetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a valóságosságig emelkedett; a Habsburgi s utóbb Habsburg-lothringeni ház uralkodása Magyarországon utódról utódrá a folytonos hűszegés története maradt.

És a magyar nemzet mindemellét tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt kétoldalú kötésekkel ezen dinasztiahoz kötötte, s ha most az önfenntartásnak természetes kötelességénél fogva e hűszegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza, ezen igazságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-lothringeni ház kérlelhetetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására és önmaga tépté azon kötelekeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérkedéssel be is vallott. Több oka van, mely Isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dinasztia trónjáról száműzze. ...

A magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fenntartását, s azoknak oltalma alatt a becsületes békét, hogyha ezen trónváltásra a magyar nemzet megegyezése törvényes úton felkérlik, s az ifjú herceg a magyar alkotmány fenntartására esküt tenni ajánlkozik: a magyar nemzet semmit sem késett volna őt, mielőtt kezét polgárverbe mártotta, diplomatikai kötések alapján királynak fogadni s Szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, ami Isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifjú kebel romlatlanságából, első szavával kiállította, hogy Magyarországot - melyet ő, a lázadó, lázadónak mer bélyegezni - fegyverrel hódítandja meg,

s hogy élte feladatának ismeri azt ezredév óta fenntartott önállásából kivetkezve az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, amennyire teheté, igyekezett is rettenetesen beváltani. Reá küldte Magyarországra Windischgratz, teljhatalmú helyettesének vezérlete alatt álló seregét, s egyúttal Galícia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtató.

A magyar nemzet védelmezé magát a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében s benn az országban vandál lázadóktól zaklatva még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai- s bécsihez hasonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet kockájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány múlt január elején Debrecenbe tételezt át, az igazságos Isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála Istennek nem veszett el!

Azonban még ekkor is megkísérté a békés kiegyenlítést, követeket küldött a hitszegő dinasztia fővezéréhez: de ő kevély elbizakodottsággal az alkudozást elutasítá, a magyar nemzetől feltétlen megadást mert követelni, s az ország békeköveteit az Olmützbe menetelben megátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt miniszterelnököt fogságra vetette, s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egy részét legyilkoltatta, más részét súlyos börtönbe vetteti, s a többieket embertelen éhségre kárhoztatja vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszeríti.

S hogy semmi se hiányozzék az Ausztriai Ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megeretve, az orosz cár segítségéhez folyamodott, s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti konzulainak ellenzése dacára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe a magyar nemzet legyilkolására.

És végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztossá, Ferenc József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. é. márc. 4-i s 6-i manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Szlavóniát, Fiumét s a magyar lengerpárt Magyarországról elválasztja; Magyarország belső területéből a rác rablók számára külön vajdaságot kizsakít, s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételetől megfosztva az osztrák birodalomba beolvasztja.

Íme, elszámoltuk egyszerű történelmi igazsággal a Habsburg-lothringeni ház példátlan bűneinek hosszú sorát, s az örökkévaló Isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő

házzal a kibékülés lehetősége megszűnt, s tartozunk Isten törvényének, tartozunk hazánkknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilizáció érdekeinek, hogy e hitszegő dinasztia a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át Isten ítéletének s a közvélemény, morál és becsület utálatának. Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetetlen ereje érzetében.

Íme, három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség, és nemzetünket készületlenül lepte meg, de a magyar nép az élethalálharc közepette nőtt erejében, s diadalmas harcok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt veszített tértér után, ütközetet ütközet után. Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva, s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszazerezték. Kolozsvárt, Nagyszebent, Brassót visszafoglalták, s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába űzték, másrészt úgy őket, mint a segítségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső-Magyarország nagy részben meg van az ellenségtől tisztítva. A rác lázadás megtörve, erősségeik: Szenttamás és a római sáncok ostrommal bevéve, s a Tisza és Duna közti vidék egész Bács megyével le egészen Titelig a nemzetnek visszazereztve. Maga a hitszegő osztrák ház fővezére pedig minden egyesült erejével öt egymás utáni ütközetben megverve s a Dunáig s részint a Dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezeknek alapján, az örökkévaló Isten igazsága s a művelt világ ítéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tetteleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességénél fogva, mely minden nemzetet az önfenntartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, amint következik:

1-ör Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdéllyel és a hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánítatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-ör A Habsburg-lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönbön azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavóniának, Fiumének és kerületének Magyarországtól elszakítását s az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérténi, evégett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezével szaggatván szét úgy a Pragmatica Sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalú kötések

alapján között s Magyarország között fennállott, ezen hűszegő Habsburgi-, s utóbb Habsburg-lothringeni ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és a hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden címek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik. Aminthogy ezennel trónvesztettnék, kirekesztettnék és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.

3-or Midőn a magyar nemzet elidegeníthetetlen természetes jogainál fogva az európai státuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja: hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jószomszedságokat alapítani s folytatni, és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4-er Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a fentebbi alapelvek nyomán megállapíthatnák, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzetgyűlés minden tagjának egy ajkú felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó elnök, Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának, mint az általa nevezendő miniszterek személyes felelősségük s számadási kötelezettségük mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint független, önálló nemzetek sorában egyik testvérüket azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és a hozzá tartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyei és polgárai, szóval minden egyesek s testületek a trónvesztett Habsburgi-, s utóbb Habsburg-lothringeni-ház iránti hűség s engedelmesség kötelezései alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácsal, szóval vagy tettel gyámolítaná, honárulási bünt követ el.

Mely határozatainknak életbeléptetését s közhírtételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden evégre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruhazzuk, s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmségre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debrecenben, 1849. april. 19. napján tartott nemzetgyűlésünkben.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői.

[Végzés] Amely lelkesedés szülte az ország kormányának s a képviselőtestületnek e nyilatkozatban előadott határozatát, azon lelkesedéssel fogadjuk azt mi is; s valódiaknak találván az abban kifejtett okokat, teljes meggyőződésünk, miszerint az előadott okoknak a nyilatkozatnál egyéb eredménye nem lehetett, eszerint midőn ezt itt hozzá méltán illő ünnepéllyel kihirdetjük, egyszersmind hála nyilvánításunkat az ország kormányzó elnökének azon kijelentéssel küldjük meg, hogy e nagy nap emlékére a haza megmentésének nagy ügye elősegítésére illetőségünkön felül legalább 50 honvédet felszerelve kiállítunk, s evégre közpénztárunkból 4000 pengőforintokat utalványozunk, amellel megrendeljük, hogy a Függetlenségi Nyilatkozatot szolgabíráink minden helyeken kihirdessék, az illetőségükön felül kiállítani ígért újoncok számába minden szolgabíránk 3 egyént mielőbbi és sietős fogadás által okvetetlen szerezzen, s ezek felszerelésükről ajánlás gyűjtés mellett gondoskodják, elnöklő alispánunk két, **Sziklay Ede** fő közügyészünk szinte két honvédnek felszerelve, fegyverezve, Ragályi Miksa polgártársunk hasonlóul kettőnek fegyver nélküli kiállítását, **Jankó András** pedig ezek számukra egy szuronyos fegyver kiszolgáltatását felajánlották; mindnyájan pedig ünnepélyes fogadást tettünk, hogy hazánkat minden ellenséges betörések ellenébe utolsó csepp vérünkig védeni kívánjuk.²⁰

A Kossuth Lajosnak küldött hála nyilvánítás fogalmazványából kiderül, hogy eredetileg május 4-én írták Pelsőcön, s akkor még Rozsnyón május 10-én tervezték megtartani a „megveszerte a kihirdetett függetlenség” ünnepét. Túl közel volt még azonban a császári és királyi csapatok Gömör megye északi területére történt betörése, több idő kellett a nagy esemény méltó megrendezéséhez.

A magyar nemzet függetlenségét nyilatkozatát az Országos Elnökhöz.

Tisztelt Országos Elnök Úr!

Rég nem érzett hazafiúi örömmel vette Gömör megye, hazánk függetlensége s önállása országos kimondásának határozatát. Mert háromszáz éven túl nem ismert hazájában megelégedést, nem kormányt, melyhez szeretet vont a volna. Már **Péter** óta az ősidőből, óvakodva idegen fejedelmektől, s Ausztria uralkodóinak aljasságát a menekülő **IV. Béla** rablója, **Fridrik** herceg, s a **Hunyadiak** dicső korának félszázados mérgezője, **III. Fridrik** császár óta jól ismerve; Gömör, Ausztriához, a mohácsi vésznapok után sem állott addig, míg a bár gyöngye, mégis magyar **Zápolyák** létezének, – később azonban, elnyomva ezer nemű szenvedésekben enyészett el az ország s megyék történeti önálló élete, de nem a minden ivadékban egyforma mélységgel áthatott érzés: „menekedni e hűszegő s kegyetlen zsarnoktól”. 1667-ben megyénk Murány várában tartotta a hű nádor, **Wesselényi**, önállásunk visszaszerezhetésének

eredményes tanácskozását, s szerencsétlenül bár, de a fél századig tartott függetlenségi kísérletekben Gömör népe elől vitte a zászlót; - 1707-ben Rozsnyón tartatott országtanácsban: „eb ura jakó” sajátságos felkiáltás közben mondott ellent az osztrák ház uralkodásának, s e megye több jeles fia - a csakhamar lenyűgözött hazában élni sem óhajtván -, önkéntes számkivetésben halt el Kis-Ázsiában.

A nép függetlenségi vágya ezentúl csak a kebel érzelmeiben élt - tetteiben a hitszegő zsarnokokat maga felett túrni kénytelen; megkülönböztetésül, néhány megyékkel, setétzöld pecsétet kapott, s a legújabb korig is, fiai alig alkalmaztattak királyi hivatalokban; - **József** császár-kori gyűlései s utasítványaiiban, újólag kimondani lehetett ugyan Gömörnek az Ausztriával megszakadt összeköttetést, - de még egy nehéz fél századot kellett túrni, majd reményvesztetten - míg az általánosan ébredező önállási vágy - a régibb Pesti Hírlap hatalmas vezércikkei által is irányt nyerve, a mind inkább népiebb hongyulések által felmagasztaltan, múlt márciusban kivitta hazánk függetlenségét, s Ön hű vezérlete mellett, folyó év április 14-én azt tettben is megérlelé.

Gömör, Ausztria jelen, hitszegő harcaiban - Isten kegyelméből - oas²¹ volt hazánk felső vidékein, minden szomszéd megyék elfoglalva, őt megőrzé Isten e csapástól, s bár keblében kétszer dúlt dühödtt ellenség, megyeigazgatási rendszerét soha meg nem akaszthatta az, mert 14 városa, s 262 falujában egy, hitszegő elveit pártoló helyet sem talált.

S ezért, igaz őszinteséggel nyilváníthatjuk: hogy e változás öröm vágya kebleinkben századok óta élt, s századok óta most vagyunk először képesek őszintén keresztyénnek lenni, - miután keresztyén vallásunk fő elve a szeretet, s engedelmség a szeretetben, s nekünk három század óta szeretetben kormányunk, s engedelmségünk szeretetben nem vala. De Isten virrasztott elnyomott népe felett, s az Ön kormányzás - imáink leg-hőbb kérésével - áldott meg, s ha a szeretetlen kormány-nak kényszer útján annyi áldozatot hoznunk lehetett, midőn iparnak minden részeiben nyomva, 23 vasművelő, 12 papír, cserép, bőr, üveg, s egyéb gyáraink, és Isten áldásának használata sok száz bányáink[ban], s sok nemű iparunkban, mindennemüképp gátolatott: függetlenségünkben minden tett[re] és áldozatra képesek leendünk, önválasztású kormányzás mellett, mely velünk egy érdeken, egyedül javunkra leszzen őre, - mely felvirágoztatandja iparunkat, s ez Isten pártolta nemzet nemes tehetségeit, s romlatlan erkölcsi érzetét magasztossá emelendi.

Tisztelt Országos Elnök Úr!

Mai napon tartott megyei gyűlésünkben kihirdettük önállásunknak már tetteleg jótékonyan hatott országos határozatát, s azt külön, helységenként is megtételtendjük, - s hő vágyaink sikerütléért nyilvános

hála áldozatinkat a Nagy Istennek folyó hó 10-én ma Rozsnyón, népileg összegyűlten teendjük, mely napot megyszerte a kihirdetett függetlenség ünnepéül tűztük ki, s hogy rögtön is szeretett hazánk polgár országgá alakultának feltartására örvendetes készségünk némi jelét adhassuk - már teljesen egyenlő adózású pénztárunkból 4000 ezüst forintot utalványoztunk, melyből - illetőségünkön túl - önkéntes toborzást nyitva szolgabíráink, annyi s illetőségünkön felül, a szeretett hazának, legalább 50 honvédet adhassunk a szeretett hazának, mennyit népességünkön szabatosan kiállítani lehetend.

Vegye Országos Elnök Úr igaz hódolatunkat s hála-lánkat, kitérése s lankadatlan fáradalmáiért.

Isten áldja meg Önt e szép független, polgár hazában.

Kelt Pelsőcön Rozsnyón, az 1849. év Szent János havának 4-ik Pünkösd hó 24-ik napján tartott megye rendkívüli megyeválasztmányi közgyűlésből.

Gömör Kishonttal törvényesen egyesült megye állandó választmánya.²²

A jeles napról az alábbi sorokat írta naplójába **János-deák András**, a megye főjegyzője: [1849. május] „24-ben reggel Rozsnyóra szaladtam, hol nagy gyűlés és ünnepély tartásával Magyarország Függetlenségi Nyilatkozatát kihirdettük. Estére még Panyitba visszatértem...”²³

Gömör megye tartotta magát ahhoz, amit elhatároztak. Ahogyan olvashattuk, úgy döntöttek, hogy „a Függetlenségi Nyilatkozatot szolgabíráink minden helyeken kihirdessék”. Ezért 400 példányt nyomtattattak belőle Rozsnyón **Kek Lászlónál**,²⁴ így könnyebben elküldhették az összes településre.

Ide kapcsolódik még egy nagylelkű felajánlás, amit a betléri uradalmat és a kastélyt 1824-től birtokló gróf **Nádasdy Tamás** tett. A Függetlenségi Nyilatkozat emlékére, a honvédek részére a felesége által varrt, jelentős mennyiségű, ládába csomagolt ruhát Pelsőcre szállítva adta át:

Gróf Nádasdy Tamás, folyó esztendő május hó 24-én megyeileg ünnepelt hon Függetlenségi Nyilatkozat emlékére, a honvédek számára neje által varrt s varratott 125 pár fejer ruhát újabb adományul ajánlja fel, s azokat célszerűen ládába helyezve Pelsőcre szállítván, a megye további intézkedése alá azon hő kívánattal bocsájlja, hogy hőseink győzelmes lépései által a szép hon mielőbb békében felvirágozhassek. [Végzés] Felajánlónak a független, szabad magyar haza iránti e részben is tanúsított buzgalma s honfjúi munkás szeretete méltányló megismeréssel fogadatik, az érintett ruhaneműek **Lukács Sándor** országos honvédi felszerelési biztoshoz Pestre szállítandók lévén, ennek eszközzésével **Kriston Lajos** várnagyunk ezennel megbízatik.²⁵

A megye vállalta, hogy a kötelezőn felül, önként, „e nagy nap emlékére a haza megmentésének nagy ügye elősegítésére [...] legalább 50 honvédet felszerelve kiállítunk, s evégre közpénztárunkból 4000 pengőforintokat utalványozunk”. Ennek teljesítése nem volt könnyű, mivel a korábbi időszakban a nemzetőrök és a honvédek közzé már sokan beálltak. A magyar szabadságharcot ekkor már végzetes támadás érte, folyt az oroszok hadjárata, amely egyre közeledett Gömör megyéhez is. Ilyen körülmények között írt 1849. június 28-án Rozsnyóról Szentmiklóssy Antal első alispán levelet Szemere Bertalan miniszterelnökhöz és belügyminiszterhez:

Tisztelt Kormányelnök s Belügyminiszter Úr!

*Gömör megyénk, hazánk Függetlenségi Nyilatkozatának emlékére 50 honvédet felszerelve a hazánk felajánlott. Eddig 20 jött be, s felszerelését a mostani körülmények mellett bevárunk nem lehet. Küldjük tehát ezeket, mint vannak, míg ígéretünket teljesen beválthatnók. E kis csapat vezéréül **Gömör Pál** volt honvédi hadnagyt neveztük ki, ki betegsége miatt a schvechati csata óta hon volt, ez viszi a 20 honvédet, s a két, megyénk által felszerelt ágyút töltenyeivel. Méltóztassék e kis ajánlatunkat szívesen fogadni, s a haza szükségére felhasználni, mert bűn most egy kart is hevertetni.*

Megyénkbe eddig az orosz nem jött, mint értesültünk Szepesváralján van néhány száz, s a Kassán lévő pár ezer felénk az első faluban sem tart előőröket. A szepesi védsereg jelenleg Kis-Hnúlec vidékén van, de töltenyek, pénz nélkül. Mi népfelkelést rendezendünk, annyit teendők vele, mennyit lehet, megyénk s szabad létünk védelmére. Szabadak óhajunk lenni, minden árunk, s minden nép egy véleményű velünk, s áldozatra kész. Isten adja mielőbb a szabad békét.

Kelt Rozsnyón az 1849-ik év hatodhó 28-án délután első alispán, Szentmiklóssy Antal.

Az ágyúkba meghagyott lovak megvételét nem sikeríthetvén, azokat előfogással vagyok kényszerítve küldeni.²⁶

Néhány nap múlva már az első alispán vezetésével küzdöttek a Gömör megyét keletről megtámadó orosz sereggel a hős honvédek és lakosok. A többszörös túlerővel szemben semmi esély nem volt. Megindult a volt nemzetőrök, honvédek, fegyvereik felkutatása, a Kossuth-bankók begyűjtése és elégetése, a tisztségviselők felelősségre vonása. Az osztrákok által kiépített új rendszerben írt 1849. október 10-én Jolsván **Markus András** ügyvéd, korábban táblabíró levelet Jolsva város képviseleti gyűléséhez:

Tisztelt Képviseleti Gyűlés!

[...] Értésemre esvén az, hogy polgármester úr jelentése szerint, a városi hivatalnokok, elmozdításuk, s illetőleg megbüntetésük végett, Kassára idézendők lesznek; – azt én pusztán terrorizmusnak tartom, de a jelen idő-

ben mégis megtörténhet; mivel pedig én is tanácsnok voltam, s minden tényekben kollégatársaimmal egyenlő részt vettem, – és így kibújni nem akarván, bizodalmasan kérem, ha mások elhurcoltatnak, engem itt ne hagyjanak.

Hajdan Diogenes, lámpásban égő gyertyával, fényes nappal az utcán járván, becsületes embert keresett; – jelenleg fél kell venni azon lámpást, s házról házra keresni azon műveltebb egyént, ki a szabadság örömeiben nem részesült volna! Közös volt az öröm, de azért nem tomboltunk, s szomszéd város példájára nem lakomáztunk, az örömmünnepet nem ünnepeltük, s arra ezereket el nem fecséreltünk, s még a függelenség ünnepét sem tartottuk, sőt az ausztriai uralkodó házat száműző éretlen törvényt mindenki kárhóztatta.

E, véleményem szerinti védelem, s ezt akár Kassán, akár Bécsben elmondanók.

Egyébiránt: tisztelettel vagyok Jolsván, október 10. 1849.

Tisztelt Képviseleti Gyűlés alázatos szolgája, Markus András²⁷

JEGYZETEK

¹ Sziklay Viktor 1848/49-ben négy levelet írt Andrassy Györgyhöz, amelyeket megjelentek: Zsupos Zoltán 2010. 2–16. Ebből kisebb változtatásokkal idézzük a témához kapcsolódó részleteket.

² A hír elérkezéséhez 2–3 napra lett volna szükség. Először a Közlöny című lapból értesülhetett az eseményről, mivel a megyén keresztül az információ sokkal lassabban ért el a nagyközönséghez.

³ A Közlöny folyamatosan beszámolt a Függetlenségi Nyilatkozathoz vezető eseményekről. 1849. március 14-i számában négy olyan tervet mutattak be, amelyek „egyike sem akar kevesebbet, mint Magyarországot egészen megsemmisíteni, 's bennünket valóságos osztrák provinciává alakítani”. [Közlöny. Debrecen, 1849. március 14. 182.] Az Elleneink és mi című cikksorozatban a császár és Windischgrätz szavait állítja szembe: „tehát a császár azt állítja, hogy nem akarja országunkat elfoglalni, csak békét és csendet eszközölni. Windischgrätz pedig azt mondta az országos deputációnak, hogy ő meg fogja hazánkat hódítani, 's aztán majd öfelsége azt tesz vele, ami neki tetszik”. [Közlöny. Debrecen, 1849. március 16. 193.] A cikk március 18-i részében pedig: „Hogy mi a háborút nem kerestük, nem is kezdtük, hanem a jogainkat szentségtelenül letiporni akaró császári bérencek ellen, az önvédelem kényszerűségéből fogtunk fegyvert isten és ember előtt igazságos ügyünk oltalmára: erről még a legeggyűbb paraszt is meg van győződve.” [Közlöny. Debrecen, 1849. március 18. 198.] Ugyanezen az oldalon ad hírt Ferenc József ún. oktrojált alkotmányáról, idézve néhány, Magyarországra vonatkozó szakaszt, majd annak egész szövegét közzétette március 27. és március 28-ai számban. [Közlöny. Debrecen, 1849. március 27. 225–226., március 28. 229–230.] Március 31-én már a hivatalos lap is sejteti, hogy mindez magyar részről nem marad válasz nélkül. „Ezen alkotmány egyenes célja minden nemzetiség megsemmisítése, különösen pedig nemzetünk életének meggyilkolása. ... Készülnünk kell tehát egy ünnepélyes nagyszerű határozatra, minő nagyszerű pillanatokban, egy nemzethez illik. Ha erre képesek nem leszünk, minden nemzetek megvetése szállna reánk, s átkozni fogna a késő nemzedék, hogy a lelkesedést és elszánt akaratot az eldöntő percben nem tudtuk felhasználni s önként

vittük fejünket zsarnok bárd alá, s hazánkat és nemzetünket a vég enyészete elébe.” [Közlöny. Debrecen, 1849. március 31. 241.] Április elsején és harmadikán Austria és az orosz beavatkozás címmel jelennek meg cikkek, míg a 11-i számban megállapítják: „Az új osztrák alkotmányának azonban legjobb commentárja – a muszka interventio.” [Közlöny. Debrecen, 1849. április 1. 244., április 3. 247–248., április 11. 277.] Április 15-én NEMZETI GYÜLÉS cím alatt már konkrétan értesültek a lap olvasói előleges közlésként az ország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztásáról [Közlöny. Debrecen, 1849. április 15. 291.], a következő oldalon pedig e rendkívüli jelentőségű események értékelését találhatták. A lapnak ez a száma még elérkezett Gömörbe, így Sziklay Viktor értesülhetett volna a nagyjelentőségű fejleményről. A következő április 17-i lapszám azonban – amelyben az ellenség tetteinek felsorolása után Kossuth Lajos előterjeszti a Függetlenségi Nyilatkozatot –, már nem valószínű, hogy a levél írójának kezébe került volna. [Közlöny. Debrecen, 1849. április 17. 296–297.]

⁴ Alfred zu Windischgrätz herceg, tábornagy, fővezér

⁵ 1848. december 31-én a magyar országgyűlés úgy határozott, hogy békeküldöttséget indít Windischgrätzhez, aki 1849. január 3-án a Fejér vármegyei Bicskén – Batthyány Lajos gróf kivételével – magánszemélyként fogadta a békeküldöttség tagjait, és közölte velük, hogy feltétel nélküli megadást követel Magyarországtól. Hermann é. n. 254–255., 257.

⁶ Franz von Schlik altábornagy (Prága, 1789. május 23. – Bécs, 1862. március 17.)

⁷ Rozsnyó város 1849. május 8-án tartott ülése jegyzőkönyve 27. pontja. Rozsnyó város tanácsa 1848/49. évi jegyzőkönyvei. A képet, hogy a város milyen megpróbáltatásokat élt át, tovább árnyalja egy későbbi bejegyzés, amit az 1849. május 15-én tartott gyűlésen jegyeztek fel: „Kováts István, Vincze István, Vajda Károly tanácsnokok, Böltszázy József és Szerecsen Lajos főjegyzők, kik a városunkba a császári sereggel beütközött Fögel osztrák tábornok által mint foglyok, s a város részéről kezesek Dobsinán, Sztratenán, Vernáron keresztül Poprádig vitettek, az úti költség fejében nékiek adott 1000 pengőforintokból maradt 185 forint summát visszaadva, hivatalosan bemutatják.” Rozsnyó város 1849. május 15-én tartott ülése jegyzőkönyve 87. pontja. Rozsnyó város tanácsa 1848/49. évi jegyzőkönyvei.

⁸ Rozsnyó, 1849. május 8. Rozsnyó hódolati nyilatkozata Kossuth Lajoshoz. [Hátirat] 5784:K 1849. Május 16. 1849. Rozsnyó város hódolati nyilatkozata. Raksányi 21/5 [Címzés] Rozsnyóbánya városa főbirájától, tanácsától s közönségétől teljes című Kossuth Lajos úrnak, Magyarország kormányzó elnökének, mély tisztelettel ajánlatik, Debrecenben. [Pecset] ROSNYÓ 11/IV. Eredeti tisztázat. MNL OL H 2 1849:5784.; A szöveg elején és a végén – a lap szerkesztése során történt – kisebb változtatásokkal megjelent: Közlöny, 1849. június 5. Budapest, 123. sz. 462.

⁹ Rimaszombat 1849. május 11-i közigazgatási és gazdasági ülése jegyzőkönyve 272. pontja. Rimaszombat 1849. évi közigazgatási és gazdasági ülései jegyzőkönyve.

¹⁰ Nyugodjanak békében.

¹¹ 1849. május 17. Rimaszombat Tudósítás. Március Tizenötödike. (Felelős szerkesztő: Gaal József) Pest, 33. sz. 1849. május 28. 131.

¹² Rimaszombat 1849. május 22-i közigazgatási és gazdasági ülése jegyzőkönyve 293. pontja. Rimaszombat 1849. évi közigazgatási és gazdasági ülései jegyzőkönyve.

¹³ Rimaszombat 1849. június 12-i közigazgatási és gazdasági ülése jegyzőkönyve 351. pontja. Rimaszombat 1849. évi közigazgatási és gazdasági ülései jegyzőkönyve.

¹⁴ A császári és királyi csapatok Gömör megyei tartózkodásáról a vármegye

jegyzőkönyvében is több bejegyzés található. „Két Vesszverés és Betlér helységek lakosai panaszozzák, miszerint Benedek és Vogel által vezetett csapatok azon felül, hogy minden élelmiszereket elraboltak, két Vesszverésről 14 darab kiválogatott teheneket elhajtottak, Betlér helységétől rabolt 80 köből zabot, 900 porció szénát, 238 kenyeret, 9 öl tűzifát, 49 előfogatot, melyeket több napokig sanyargatott.” Gömör megye 1849. június 4-én megkezdett állandó választmányi ülése jegyzőkönyvének 637. pontja; „Csunyocska András szalóci lakos Benedek és Vogel ellenséges csapatok ott léte alkalmával Dobsina városánál elzalogosított szekerének kiadatását kéri.” Gömör megye 1849. június 4-én megkezdett állandó választmányi ülése jegyzőkönyvének 673. pontja; „Sebes pataka helysége előjárói és lakosai elől terjesztvén a Rosnyót és vidékét megszállva tartott Vogel vezérlete alatti ellenségtől szenvedett káraikat, úgy az újoncok kiállításá mellett tetemes költségeiket, adóbeli hátramaradásuk lefizetését jövő őszig elhalasztatni kéri.” Gömör megye 1849. június 13-án tartott rendkívüli állandó választmányi ülése jegyzőkönyvének 706. pontja.

¹⁵ háborgatták, nyugtalanították

¹⁶ Görgey Ármán (1812–1877) kilépett cs. kir. hadnagy, az isaszegi győzelem után őrnaggyá lépett elő, különítményparancsnok, majd alezredes, a feldunai hadsereg vezérkari főnöke.

¹⁷ Uzapanyt, 1849. május 16. Szentmiklóssy Antal levele Szemere Bertalan miniszterelnöknek. Eredeti tisztázat. MNL OL H 12 1849.

¹⁸ Ilyen például Szontagh Gyula főszolgabíró körlevele: Körlevél [...] Tegnapi napon tartott választmányi ülés végezéséhez képest, a nemzet függetlenségi ünnepének megtartására folyó hó 24-ik napjának reggeli órái Rozsnyó városában, választmányi gyűlés tartása mellett kitűzve, mely ünnepély megtartására mentül nagyobb számmal a járás polgárai bevértatnak. [...] Szontagh Gyula 1849. május 19. hely nélkül Szontagh Gyula főszolgabíró körlevele. [Hátirat] Jolsva városa polgárságának. Jksz. 269. 1849. Eredeti tisztázat. Rozs. Lev. XXIV. 1. Jolsva város tanácsának iratai

¹⁹ Gömör megye 1849. május 18-i, Pelsőcön tartott rendkívüli állandó választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 460. pontja.

²⁰ Gömör megye 1849. május 24-i, Rozsnyón tartott rendkívüli állandó választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 482. pontja.

²¹ oázis

²² 1849. május 24., Rozsnyó Gömör megye Kossuth Lajos kormányzóhoz írt nyilatkozata. Fogalmazvány. Besz. Lev. XI. Gömör II.

²³ Jánosdeák András naplója MNL OL P 732 Jánosdeák és rokon családok 24 A június 4-i, Pelsőcön tartott állandó választmányi gyűlésen már a kifizetéséről is döntöttek: „Azon könyvnyomtató a magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozatának 400 példányban lett kinyomtatásáért járó 12 forintokból álló munkadíját kifizettetni kéri. [Végzés] Ezen nyomtatás is előleges alku mellett teljesítetvén, a számított 12 pengőforintok házipénztárunkból fizetessenek ki.” Gömör megye 1849. június 4-i, Pelsőcön tartott állandó választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 540. pontja.

²⁵ Gömör megye 1849. június 4-i, Pelsőcön tartott állandó választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 630. pontja.

²⁶ 1849. június 28. Rozsnyó, Szentmiklóssy Antal első alispán levele Szemere Bertalan miniszterelnökhöz és belügyminiszterhez. [Hátirat] 409/BE Gömör megyei alispán jelenti, hogy emlékül hazánk Függetlenségi Nyilatkozatának, a megye 50 honvédet állított ki felszerelve, 20-at már elküldte, az ágyúba lovakat nem vehetvén – azokat előfogattal küldi. Eredeti tisztázat. MNL OL H 12 1849:409.

²⁷ 1849. október 10. Jolsva Markus András levele Jolsva város képviselői gyűléséhez. [Hátirat] Jksz. 427. 1849. Eredeti tisztázat. Rozs. Lev. XXIV. 1. Jolsva város tanácsának irata

Prohászka Péter

A Hont-megyei Ritkaságokat Gyűjtő Társulat gyűjteményének leltára*

Bevezetés

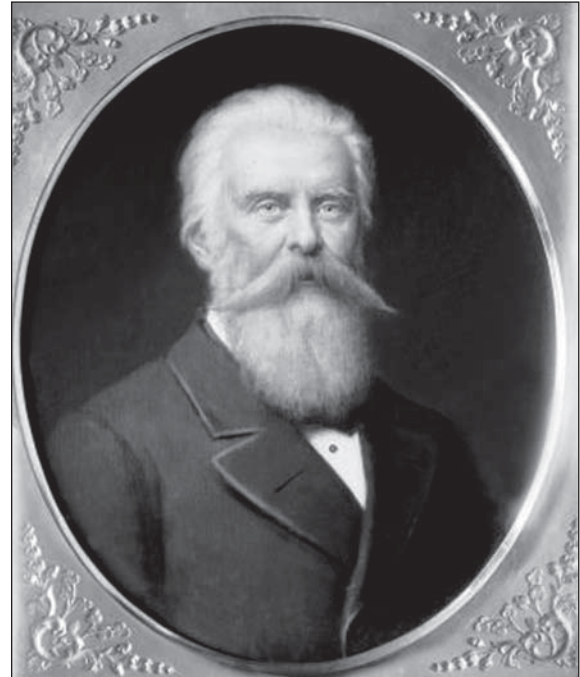
A XIX. században sajátos mozgalma figyelhető meg a különféle egyleteknek és társulatoknak a Habsburg Monarchiában, így a Magyar Királyság területén is. Az igen széles körű tevékenységekre szerveződött egyletek (dalárda, legény-, lövészegylet) között ugyancsak megtalálhatók voltak a régészeti emlékek gyűjtésére és a lelőhelyek kutatására alakultak. Ezek létrejötte leginkább a kiegyezést követően, főként azonban az 1870-es évekről figyelhető meg, amelyben egy ideig **Rómer Flóris** meghatározó szerepet játszott.

Az egyik legkorábbi, még a forradalom és szabadságharc előtt a Hont megyében alakult egyletről mindössze elszórt utalások találhatók az irodalomban. Ezek egyikére **Kelecsényi József** 1853-ban a *Magyarország és Erdély képekben* című kiadványban tett rövid utalása:

„Valódi honi ritkaság gyanánt említhető, miként Hont megyében 1847. egy régiségeket s ritkaságokat gyűjtő társulat alakult, mely a magyar nemzeti muzeum könyvtárát több érdekes nyomtatott munkával, kéziratokkal, térképekkel, s több hırveves ember, mint II. Lajos, VI. Károly, Rákoczy György, Ferencz, Tököly Imre, Heister, Mustafa stb. eredeti leveleivel, gazdagítá, s egyszersmind több arany, ezüst emlékpénzeket ajándékoztak az intézetnek. Vajjon miért nem folytatja e társulat szépen megkezdett működését? – Kívánatos volna, hogy hazaszerte minden megyében alakulnának ily régiség- s történetkedvelő társulatok hazai emlékeink megőrzésére.”

Ugyan Kelecsényi már az alakulás évét is rosszul adta meg, mégis igen fontos ismertetésében, hogy az egylet összegyűjtött anyaga a *Magyar Nemzeti Múzeum* gyűjteményeibe került.

Hont, Nógrád, Bars és Gömör megyék mindig is úttörők voltak a régészeti emlékek kutatásában. Így például a Nógrád megyei Kisterenye község területén **Kubinyi Ferenc** végzett régészeti kutatást, amelynek leleteit a *Sas* 1834. évi számában mutatta be. Bars megyében **Bolemann Ede** és a lévai gyógyszerészegylet már az 1860-as évek elejétől folytatták gyűjtőtevékenységüket, amelynek során ásatásokat végeztek többek között a magyarádi (korábban Mad'arovce, ma Santovka, miestna časť Malinovce, okres Levice) bronzkori telep területén is. Míg ezen kutatásokról fennmaradtak feljegyzések, illetve közlemények, addig a *Hont-megye Ritkaságait Gyűjtő Társulat* tevékenysége mind a szlovák, mind pedig a magyar régészeti kutatás számára ismeretlen maradt. Ennek egyik okát bizonyosan abban kereshetjük, hogy a vármegyei levéltár 1849-ben történt elpusztulása miatt iratanyagukból alig maradt fenn valami.

Fejérváry Miklós

A Hont-megyei Ritkaságokat Gyűjtő Társulat

A *Hontmegyei Ritkaságait Gyűjtő Társulat* létrejötte szorosan kapcsolódik a reformkorban kiteljesedő közművelődési tevékenységhez, amelynek egyik meghatározó eleme a kaszinók alapítása volt. E folyamatokba, többek között a társulat létrejöttébe és működésére kínál betekintést **Gyürky Antal** művében. Hont megyében e törekvés termékeny talajra hullott és 1834-ben Ipolyságon (Šahy, okres Levice) létrejött a kaszinó, amelynek fő alapítója **Kalocsai Antal** huszártiszt volt, az ő szervezői munkájának eredményeképpen 79 tagot számlált már az alapításának évében. 1837-ben megalakult könyvtára, amelyben a korszak meghatározó magyar lapjai és kiadványai elérhetővé váltak a kaszinó tagjai számára.

Mint az ország számos területén, így itt is néhány – a megye politikai és társadalmi elitjéhez tartozó – személy játszott kiemelkedő szerepet a kaszinó működésében. Ezek közé tartozott **Fejérváry Miklós** és **Gyürky Medárd**, akik számos megyei tisztséget töltöttek be a forradalom előtti években. A megye társadalmi és politikai életének meghatározó alakja Fejérváry a reformkorban, volt alszolgabíró, 1845-ben a konzervatív párt támogatásával alispán, majd 1847-ben a megye országgyűlési követe. A szabadságharcban nem vett tevékenyen részt, ennek ellenére annak bukása után birtokait eladta és családjával együtt az Egyesült Államokba költözött, ahol igen komoly vagyonra tett szert. Gyürky Medárd megyei aljegyzőként tevékenykedett a korszakban, majd részt vett a szabadságharcban.

* A tanulmány elkészítését a Szlovák Tudományos Akadémia és az Európai Unió által támogatott SASPRO 0104/01/03 pályázat tette lehetővé. Itt szeretném megköszönni dr. Csáky Károlynak és dr. Hála Józsefnek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségüket.

Az ő kezdeményezésére és Fejérváry hathatós támogatásával 1836-ban alakult meg a társulat, amelynek feladatául a történelmi adatok és emlékek gyűjtését és tanulmányozását jelölték meg. Emellett Fejérváry egy másik társulatnak is a lelke volt, amelyet 1836-ban alapított gúnyiratok és -rajzok gyűjtésére. A társulat létrehozásáról és annak működéséről Gyürky Antal számolt be munkájában. Eszerint a társulat tagja volt minden jóra való fiatal ember a megyében, de a korosabbak közül is voltak lelkes pártolói, akik régi érmeikkel és egyéb régiségeikkel gyarapították a gyűjteményt. Szerinte a társulat még ásatásokat is végzett a vármegye területén. Működésüket a következőképpen foglalta össze:

„Ezen társulat több év fáradságos gyűjtés által, igen jelentékeny érem-, ásvány-, - több archaeologiai tárgy-, szép-okmány és lepke gyűjteménnyel bírt. A megyében, különösen a nép kezén szétszórva talált régi okmányokat – kivált a török uralom, és Rákóczy idejéből maradt rendeletek, és kiváltság-levelek, a társulat okmánytárában csoportosították. A leletekből megemlékezők, a kő- s bronz korszak maradványai és a mammutcsont maradványok ritka példányai. Kőbalták, vésők st. Szántón, a mammutcsontok pedig a honti határban, nevezetesen a csitári völgyben a faluhoz közel az erdőbe ágazó árokszakadásban találtattak ... Ezen társulat 7 évi hasznos működés után 1844-ben feloszlott s nagy értékű gyűjteményét a nemzeti múzeumnak ajándékozta, hol – ki tudja miféle mulasztás végett – nagy részét ezen becses gyűjteménynek a lomtárba dobták, mi a fáradhatatlan gyűjtőknek nem kis bosszúságot okozott.”. Gyürky ezen utolsó sora azonban nem fedti a valóságot, ugyanis a gyűjtemény tárgyait nem dobták a lomtárba, csupán a szűkszavú leltározás miatt, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a tárgyak azonosítását nem lehet elvégezni. A régészeti, numizmatikai, őslénytani illetve geológiai leletek a Magyar Nemzeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum gyűjteményeiben az újraleltározott tárgyak között lehetnek.

A Hontmegyei Ritkaságokat Gyűjtő Társulat gyűjteményének leltára

A Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a gyűjteményei-

ből kialakított múzeumok számos fontos leletet, tárgyat és emléket őriznek, amelyek az alapítást követő több mint két évszázadban jutottak az intézménybe. A tárgyi emlékek mellett azonban igen nagy jelentőséggel bíró leveleket, térképeket és jegyzékeket is őriz a múzeum. Az *Érem- és Régiségtár* iratanyagának szisztematikus felvétele és feldolgozása során került elő egy igen fontos irat, amelynek címlapján a következő olvasható: Hont-megyei ritkaságait gyűjtő társulat leltára. A jegyzék sajátos számozást követ, ugyanis az egyes folyószámok között többször kisebb-nagyobb hiányok vannak. Ennek magyarázatául szolgál egy másik lajstrom, amelyre **Csáky Károly** hívta fel a figyelmet. **Hála József** jóvoltából került hozzá a *Természettudományi Múzeumban* található irat, amelynek címe *Megismerés A' Hont megyei ritkaságokat gyűjtő társulattól 1847-ki Junius 25kén a magyar nemzeti Museumnak ajándékban küldetett következő természetosztályhoz tartozó tárgyakról* volt. E jegyzék 152 címet tartalmaz, amelyek között például mamutfogak, kővé vált fák, tengeri csigák, régi állati csontok találhatóak. A jegyzék végén pedig a következő sorok olvashatók: „mellyeket hogy én alólírt a magy. Nemzeti Museum természetosztályába helyeztetés végett a nevezett intézet Igazgatója ngos Kubinyi Ágoston kir. Tanácsnok Urtól általvettem, megismerem. Költ Pesten, 1847-ki Augustus – Sadler József m. k. a magy. Nemzeti Museumnál természetosztályi öre.”. Hála József és Csáky Károly segítségének köszönhetően magam is tanulmányozhattam a jegyzéket, amely által nyilvánvalóvá vált, hogy a két jegyzék kiegészíti egymást. A jegyzékeket a Nemzeti Múzeum adott gyűjteményeiben állították össze, ahová a tárgyak jutottak. Az érme és különféle régészeti jellegű tárgyak leírását valószínűleg **Érdy János** (1796–1871), 1846. márciusától a régiségtár öre végezte. A *Természeti tár* gyűjteményébe tartozó őslénytani csontokat és fossziliákat pedig a tár igazgatója, a kiváló botanikus **Sadler József** (1791–1849) írta össze. A két jegyzékből állítottam össze az alább közlésre kerülőt, melyben a *Természeti tárba* került leleteknél a számozás vastagon lett kiemelve. A 152 tételből álló listán azonban így is vannak hiányok, mint a 4, 69, 76–83, 113, 117–118, 133, 136, 138–139 számú tételek, melyek valószínűleg oklevelek, írott források lehettek.

Folyó Szám	Tárgy	Adakozó és közbenjáró neve	Honnan került és hol fedeztetett fel
1.	Egy mamút zápfog rajta lévő álkapcza töredékekkel tökéletes karban lévő díszpéldány	Ns Sipos Mihály Ipolysági tje gyűjtője munkás tagja.	Honti határban az ugy nevezett Csitári malomhoz fekvő árokban 839-ik évb. a malomtól éjszakkélet felé.
2.	Egy mamút harapófog rosszabb karban	„	„
3.	Egy gyanítólág majom kéz kővé válva, kis példány 3 ujjhíjával	„	„
5.	Nagyobb ezüst pénz mellynek egyik felén korona, illy körülírással „X Dei Gratia & Rex & Boemia X Wenczelavus Secundus”, a' oldalán /: Keltős farku oroszslány.	Vajgeth Mihály t. b. Isághi plebános, és tagtársunk.	
6.	Istvány szerb király kétrendbéli nagyságu ezüst pénzei.	Ugyanattól.	

LÁSSÁTOK, FELEIM!

7.	<i>Két kis pénz.</i>	<i>Ugyanattól.</i>	
8.	<i>Egy kis ezüst pénz ketté törve mellynek egyik felén lóhoz hasonló álat vagyon R L nagyobb betűkkel, - másik felén:</i>	<i>Ugyanattól.</i>	
9.	<i>Egy cserép edény.</i>	<i>Fejérváry Miklós t. b.</i>	<i>Találatott a' Viski határban az Ipoly balpartján lévő sánczoktul Iságh felé vezető út partján.</i>
10.	<i>Kővé vált fa</i>	<i>Fejérváry Miklós t. b.</i>	<i>Találatott a Viski határban</i>
11.	<i>Mamútfog töredékek</i>	<i>Boronkay, Fejérváry, Gyürky Medárd, Kasza Ágost és Sipos Mihály</i>	<i>Csitári malomnál</i>
12.	<i>Egy nyíl</i>	<i>Kasza Ágos: Ord Esküt és társ,</i>	<i>Visegrádi várban 839ben</i>
13.	<i>Két tengeri csiga</i>	<i>Kasza Ágoston Ord Esküdt</i>	<i>Dasmúdi határban a régi dunaparti hegyen.</i>
14.	<i>Többrendbeli apróságok</i>	<i>Ugyanattól</i>	<i>Horváthi határban az ugynevezett pogány temetőben</i>
15.	<i>Egy kis urna.</i>	<i>Huszár F. t. b. és Szántói Postamestertől, és tagtárs</i>	<i>Magyaradi kőbányából 839.</i>
16.	<i>Egy nyíl és más vasdarab</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>A Csali pápista templom falában 1828ban</i>
17.	<i>Ágas nyíl nagyobb</i>	<i>Ugyanattól</i>	<i>Szántói postaház kertében 836.</i>
18.	<i>Négyágú hegyes vas csillag</i>	<i>Huszár F. t. b. és Szántói Postamestertől, és tagtárs</i>	<i>Selmeczi Óvárban 839</i>
19.	<i>Egy kis urna, melly a' Nro 20 szarvakkal együtt találatott, gömbölyű cserép fedővel.</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>A' magyaradi kőbányában 839.</i>
20.	<i>Szarvas szarv</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Ugyanott.</i>
21.	<i>Egy nyelen lévő nyíl</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Selmeczi Óvárban.</i>
22.	<i>Egy kisebb szív forma ágas nyíl.</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Találatott 1810ik Évben a Palásthi határ Iszkornya nevezetű dőlőjében.</i>
23.	<i>Hosszú lovag sarkantyú csillag tarajjal</i>	<i>Paritzky József földmérő</i>	<i>Bujakon Nograd vmegyében a' földből ásatok ki 1790. körül</i>
24.	<i>Hálónak alsó gombja</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Az Isághi megye ház irányában a' piaczon ásott ki.</i>
25.	<i>Iső Ferdinand pénze ezüst 1532ik esztendőriül Mária képével</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Isághi megye ház fundamentumában találatott 1831ben</i>
26.	<i>Venczeslaus IIik cseh királynak ezüst pénze, deák körülírással olyas mint az 5ik szám alatt</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Nem tudatik, hol találatott.</i>
27.	<i>Antoninus Augustus rézpénze</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Nem tudatik, hol találatott.</i>
28.	<i>P MSC_OL VIM Római régi pénz AN XII</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Nem tudatik, hol</i>
29.	<i>Három élű nyíl vasból</i>	<i>Sipos Mihály Isághi notarius</i>	<i>Palásthi határban találatott.</i>
30.	<i>Két darab római rézpénze</i>	<i>Gyürky Vincze lelkész.</i>	<i>Nem tudatik, hol találatott.</i>
31.	<i>Tizenhat darab régi rézpénzek.</i>	<i>Ugyanattól</i>	<i>Részint Szelényben és Hontban.</i>
32.	<i>Két darab ezüst pénz.</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Több helyeken Hontban.</i>
33.	<i>Egy mazos cserép darab, mellynek egyik felén figurák látszanak.</i>	<i>Kasza Ágostontól</i>	<i>Horváthiban a' pogány temető dőlőben.</i>
34.	<i>Kis cserép edény hihetőleg hamu veder</i>	<i>Kasza Antal táblabírótól</i>	<i>Lothói határban az ugynevezett Litasi dőlőben a' római sancs mellett.</i>
35.	<i>1. darab fekete bankó czédula egy forintos.</i>	<i>Gyürky Vincze lelkész</i>	
36.	<i>Első záp mamút fog</i>	<i>Fejérváry Miklós, Balogh Lajos, Gyürky Antal, Pongrácz Lajos</i>	<i>Csitári malomnál</i>
37.	<i>Más mamút fog</i>	"	"
38.	<i>Kisebb első fog</i>	"	"
39.	<i>Agyarforma csont</i>	"	"
40.	<i>Alsó mamút lábszár</i>	<i>Gyürky Medárd és Kasza Ágoston</i>	<i>Honti jálu mellett lévő árokban a Sz. Jánosnál</i>
41.	<i>Egy kis mamút fog</i>	"	<i>Csitári malomnál</i>
42.	<i>Szinle az</i>	"	"
43.	<i>Egy kis mamútfog álkapcza darabban</i>	"	"
44.	<i>Egy nagyobb mamútfog</i>	"	"
45.	<i>Nagyobb állatnak lábszár töredéke</i>	<i>Gyürky Medárd és Antal, Laszkáry Miklós, Sz. Királyi László, Kasza Ágost, Fejérváry Miklós</i>	<i>Honth helység mellett lévő Sz. János szobor</i>
46.	<i>Kisebb állatnak rövid lábszára</i>	<i>Gyürky Médard és Antal, Laszkáry Miklós, Sz. Királyi László, Kasza Ágoston, Fejérváry Miklós</i>	<i>Honth helység mellett lévő Sz. János szobor mellett lévő árokból.</i>
47.	<i>Nagyobb mamút fog</i>	"	"
48.		"	"
49.	<i>Kisebb állat lapoczka csontjai</i>	"	"
50.	<i>Vastag oldalborda töredék 2 darabban</i>	"	"

LÁSSÁTOK, FELEIM!

51.	Kisebb oldalborda	„	„
52.	Elefánt agyar töredék	„	„
53.	Tűzkő darab	„	„
54.	Sarkantyú nyíl és atzél.	T. Kasza Antal Táblabíró 's társ.	Találtatott Lonthon a' háza megett lévő kertben.
55.	Sarkantyú, és atzél.	Ugyanattól	Lonthoi határban, Lázak nevezetű kertekben.
56.	Három veder darab mellyel ón formára lehet használni írásra.	Ugyanattól.	Találtatott Lonthon a' Dudkási szőlők alatt lévő kender földéken.
57.	Négy darab réz római pénz.	Luczenbacher Pál társtúl.	Találtatott Szobi határban a' Duna partján.
58.	Ezüst pénz.	Szinle attúl.	Nem tudatik hol találtatott.
59.	Egy kis réz nyílatska	Kasza Ágoston társtúl.	Horváthi határban, a' pogány temetőben.
60.	Három darab gyanítólóg római téglá	Kasza Ágoston és Fehérváry Miklóstúl.	Találtatott Szobi határban, a' Duna partján lévő Híd-fő romjaiban.
61.	Kővé vált szarvas szaru töredék	Fejérváry Miklós ur	Találtatott a Lontai határban agyagos nevű dűlőben kavils közt.
62.	Kővé vált madárcsont	Laszkáry Miklós ur	F. Pribalen a kertben
63.	Kiaszott gomba	„	Palászhi erdőben
64.	Kővé vált fa	„	Palajti árokban
65.	„	„	„
66.	Kővé vált cserfa haj	„	„
67.	Kővé vált fa	„	„
68.	Vörös kő-kemény	Csery Sándor	„
70.	Külömbféle pénzek 5 darab.	Elfer Adolf úrtól.	Nem tudatik hol
71.	19. darab 15 réz pénz, 4 ezüst.	Fejérváry Miklós úr társtúl.	
72.	2 Szű darab Francia réz pénz 1793ik esztendőb.	Gyürky Edvard Horváth Miklósné örökösei ajánlatából.	
73.	Római réz pénz.	Honthi Cassino.	
74.	Réz pénz Philippus Augustustúl.		
75.	Vas tör	Kasza Ágoston.	Találtatott a' drégelyi vár romjai között.
84.	Gordianus réz pénze	Ts. Gáspár István táblabíró úrtól.	Nógrád vármegyében.
85.	Antoninus Augustus réz pénze.	Ugyanattól	Ugyan ott.
86.	Carinus Nob Caesar réz pénze	Ts. Gáspár István táblabíró Úrtól.	Nógrád vármegyében.
87.	4. darab római rézpénz.	Ugyanattól.	Ugyanott.
88.	IV. Bélával előjönni szokott török pénz rézből	Ugyanattól.	Ugyanott.
89.	2. darab réz 's hihetőleg Velencei pénz	Ugyanattól.	Ugyanott.
90.	Kopóka réz	Ugyanattól.	Ugyanott.
91.	4. darab magyar réz pénz.	Ugyanattól.	Ugyanott.
92.	4. darab külömbféle kis ezüst pénz.	Ugyanattól.	Ugyanott.
93.	Kővé vált teknős béka hihetőleg (Squalus cornibicus foga)	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
94.	Kővé vált fa	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
95.	Kővé vált fa	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
96.	Kővé vált fa	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
97.	Kővé vált fa	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
98.	Kővé vált fa	Gáspár István t. b.	Nógrád megye
99.	Mécskovacs kődarab (Ersben Kalk) apró mészborsó hulladékkal	Kunsch Lajos	Lelócz Bars megye
100.			
101.	Mamút térd és fogak	Fejérváry, Gyürky Médard 's Sándor	Honthi Sz. János szobor árokban
102.	Mamútfog álkapczával	Ugyan azok 's Nagy József, Laszkáry Miklós, Kasza Ágoston	„
103.	Ugyan olyan	„	„
104.	Egy hosszú csont kistokban	Boros József	Csitári malomnál
105.	Egy mamút fog	Fejérváry, Gyürky Médard	Sz. János szobor mellett
106.	Petrificált rák	Planchy Ferencz	Karlsbadban
107.	Kővé vált csiga és föld	Boros József	A magyarodi ércvíz melletti árokban
108.	Fagyalfá levélnyomata	„	Kálna bőrfői kőbányából
109.	Gyurtyánfa levél nyomata	Boros József	„
110.	Kis sárga réz gomb.	Boross József társs.	Bőrfői határban.
111.	17. darab ezüst pénz.	Ugyanattól.	Ugyanott.
112.	12 darab réz pénz.	Ugyanattól.	Ugyanott.
114.	4 emlékpénz Jozs M. 7.	Ugyanattól.	Ugyanott.

115.	<i>Kővé vált csiga 8. darab</i>	<i>Gyürky Antal</i>	<i>Szelényi hegyről</i>
116.	<i>Réz gyűrű.</i>	<i>Ugyanattól.</i>	<i>Ugyanott</i>
119.	<i>6. darab ezüst pénz</i>	<i>Kubinyi Vilmostól</i>	<i>Ugyanott.</i>
120.	<i>Lelvizi határból kő darab</i>	<i>Kunils úr.</i>	
121.	<i>Kő-moha, fő nyomattal</i>	<i>Tisánszky Mária</i>	<i>Deméndi határból</i>
122.	<i>7 darab ezüst és 8 réz pénz.</i>	<i>Kasza Ágostontól.</i>	<i>Deménki határból.</i>
123.	<i>1 réz pénz.</i>	<i>Sipos Mihálytól</i>	<i>Ugyanott.</i>
124.	<i>2 darab réz pénz ass</i>	<i>Gyürky Medárdtól</i>	<i>Isághon találva hihetőleg 1ső belli puniti.</i>
125.	<i>6 darab réz és 2 ezüst pénz.</i>	<i>Sipos Mihálytól</i>	<i>Ugyanott.</i>
126.	<i>Spanyol lovag</i>	<i>Égerland Lászlótól</i>	<i>Nem tudatik helye.</i>
127.	<i>Cserép benne találtatott ércz darabbal – az egészben 25. icze fért – az ércz volt 20. db.</i>	<i>Balogh Lászlótól</i>	<i>Sópon találtatott.</i>
128.	<i>Agteleki kő</i>	<i>Gyürky Antal, Pongrácz Lajos</i>	
129.	<i>Petsificatum</i>	<i>Gyürky, Fejérváry, Kasza, Nagy és Sipos</i>	<i>Zesmagi határból</i>
130.	<i>Csepegő kő</i>	<i>Gyürky Médard</i>	<i>Agtelek</i>
131.	<i>Mamút fog</i>	<i>Balogh Lajos</i>	<i>Szügből</i>
132.	<i>Cserép darab.</i>	<i>Kasza Ágostontól.</i>	<i>Lelédi pogány kanjásból.</i>
134.			
135.	<i>Mamút fog</i>	<i>A társaság</i>	<i>Honthból</i>
137.	<i>Mamút álkapcza foggal</i>	<i>„</i>	<i>„</i>
140.	<i>Hihetőleg László király pénze réz.</i>	<i>Sipos Mihály társ.</i>	<i>Isághról.</i>
141.	<i>Luczkai fűrdőből (Liptó megye) fa levelek nyomata</i>	<i>Balogh Imre ur</i>	
142.	<i>Kecske köröm Balatoni fűredről</i>	<i>Gyürky Antal</i>	
143.	<i>Pertificált fa 3. darab</i>	<i>Laszkáry Miklós</i>	<i>Pribeli ásatás</i>
144.	<i>4ik Béla réz pénze</i>	<i>Keller Alajos</i>	<i>Pribeli árokból.</i>
145.	<i>Kél réz – 2 ezüst pénz.</i>	<i>Okolicsányi Antal</i>	
146.	<i>Régi jégverer munka darab.</i>	<i>Sipos Mihály társ.</i>	
147.	<i>Orosz rubel 2 flos.</i>	<i>Majláth Lajos</i>	
148.	<i>Lux gentium arany.</i>	<i>Huszár Sándor Úr</i>	
149.	<i>Zsidó pénz nyomat</i>	<i>Csicsmanczay József</i>	
150.	<i>Nagybillikon 1612 eszt</i>	<i>Belhazy Ödön.</i>	
151.	<i>Lepke gyűjtemény</i>	<i>Belhazy Odeon</i>	
152.	<i>59. darab különbféle ásvány 14. apró csiga 1. kis dió 2. lengeri csig</i>	<i>Niklosz László</i>	

A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának leltárkönyvébe 1847. július 7-én 61/1847 leltári szám alatt mint a „Hont megyei társulat ajándéka”-t a következő tárgyakat leltározták: „Érmek Arany 1, Ezüst 78, Réz 240; Bankjegy 6; Nyíl 15; Sarkantyú 4; Aczél 2; Rézgyűrű 1; Dárdacsúcs (vas) 2; Tőr 1; Lőportülok 1; Kőszekercze 3; Lópatkó (vas) 1; Réztekercs 2; Cserépbögre 4; Cserépkúp 1; Festett üvegpohár (törött) 1; Mellvas 1; Bádogcsobolyó 1; Sulyom (murex) 2; Csapómérleg 1; Puskalakat 1; Római tégladarabok és cserép töredékek”. Az ajándékozásról Kubinyi Ágoston múzeumigazgató is megemlékezett a Nemzeti Múzeum gyarapodásánál egyrészt az érmekről: „Ns. Hontmegyei régiségeket gyűjtő társulata egy arany, 78 ezüst és 240 réz érmet, valamint egy bankjegyet.”, másrészt a leletekről: „Nemes Hontmegye régiségeket gyűjtő társulata, számos vas nyilat, sarkantyút, tört, dárdacsúcsot, lópatkót, kőszekerczét, cserép bögrét, poharat, csobolyót, tégladarabokat, s egyéb régiségeket.” A már említett állatcsontok és egyéb természettudományos leletek ugyanekkor jutottak a múzeumba: „ns. Hont megye régiségeket és ritkaságokat gyűjtő társulata, né-

mely pillangókon s tengeri csigákon kívül, nagyszámu ósállati csontokkal, kövesült csigákkal és több ásvány-példánynyal gazdagíták m. n. musumunkat.”.

A jegyzékek alapján némileg betekintést nyerhetünk abba is, hogy a társulat tagjai kik lehettek, illetve mivel gyarapították annak gyűjteményét. Fejérváry Miklós-ról és Gyürky Medárdról már szó esett. Fejérvárytól egy ipolyviski (Vyškovce nad Ipl'om, okres Levice) határból származó cserépedény, érmek, valamint római téglajutott a társulat gyűjteményébe. Ugyanabban az évben, amikor a társulat tárgyai a Nemzeti Múzeumba kerültek, amint arról Kubinyi megemlékezik, Fejérváry maga is gyarapította az országos intézményt: „Fejérváry Miklós egy cserép hamvederrel és égetett veres agyag keresztül fűrt csigával.” Gyürky Medárd Ipolyságon talált két római rézérmet, a Báti járás főispánja, **Okolicsányi Antal** pedig ezüst- és rézérmet adott. Ugyancsak Hont megye politikai vezetői közé tartozott **Kasza Antal** táblabíró, aki a lonti (Lontov, okres Levice) határbeli *Litási-dűlő*ből egy kis cserépedényt, a kertjében talált nyílhegyet adott és a *Dudási-dűlő*ből cserépdarabokkal gyarapította a kis gyűj-

A Hont-megyei Ritkaságait Gyűjtő Társulat leltára fontos forrás, mivel a legelsőkhöz tartozik azon Kárpát-medencei egyletek között, amelyek céljukul tűzték ki a környékükön előkerülő régészeti, néprajzi és természettudományi leletek összegyűjtését és megőrzését.

JEGYZETEK

- ¹ Hampel 1891. 29.
- ² Kelecsényi 1853. 128.
- ³ Kubinyi 1833.
- ⁴ Prohászka–Nevizánsky 2015. 35–51.
- ⁵ Lásd például: Pola 1996.
- ⁶ H. A. 1885.
- ⁷ A kaszinó történetéhez: Pongrácz 1886; Gyürky 1874. és Gyürky 1883.
- ⁸ Gyürky 1883. 41.
- ⁹ H. A. 1885. v. ö. Csáky 2006. 149.
- ¹⁰ Csáky 2007. 150.
- ¹¹ I–a Zs–d 1895.
- ¹² Gyürky 1874. 249, 251. v. ö. Gyürky 1883. 212.
- ¹³ Gyürky 1874. 193, 249, 251. Amint arról a Honti Ellenzék beszámolt öreg napjait Balassagyarmaton töltötte, lásd: H. A. 1885.
- ¹⁴ Gyürky 1874. 144. v. ö. Csáky 1999. 7–21.
- ¹⁵ Gyürky 1874. 145; Borovszky 1906. 385.
- ¹⁶ Gyürky 1874. 145–146.
- ¹⁷ Gyürky 1874. 145–146.
- ¹⁸ Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár, Érem- és Régiségtár iratanyaga é. n./1870.
- ¹⁹ Csáky 1999. 8–14; Csáky 2001. 8–9.
- ²⁰ Pallos 2002. 240.
- ²¹ Szolláth 2002. 757.
- ²² Kubinyi 1847a.
- ²³ Kubinyi 1847b.
- ²⁴ Kubinyi 1847d.
- ²⁵ Kubinyi 1847c.
- ²⁶ Gyürky 1874. 204, 232.
- ²⁷ Gyürky 1874. 49.
- ²⁸ Gyürky 1874. 216, 226.
- ²⁹ Gyürky 1874. 38.
- ³⁰ Lásd Magyarád kutatásának történetét: Prohászka–Nevizánsky 2015.

IRODALOM

Borovszky Samu

1906: Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye. Budapest

Csáky Károly

1999: Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat. (A honti muzeológiai kezdeteinek vázlatos története). In: Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat. Danis Ferenc (szerk.). Komárno, 7–21.

2006: Néprajzkutatások, kutatók és gyűjtemények Hontban. Dunaszerdahely.

Gyürky Antal

1874: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ik. I. kötet. Vác.

1883: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ik. II. kötet. Vác.

H. A.

1885: Adatok a hontmegyei kaszinó történetéhez. Honti Ellenzék. 1885. július 1. I/3.1.

Hampel József

1891: Rómer Flóris emlékezete. Budapest

I–a Zs–d

1895: Fehérváry Miklós. Honti Lapok 1895. november 12. I/45.

Kelecsényi József

1853: Hontmegye régiség-társulata. In: Kubinyi Ferenc–Vahot Imre: Magyarország és Erdély képekben. IV. kötet. Pest, 128.

Kubinyi Ágoston

1847a: A Magyar Nemzeti Múzeum tárgyában. Nemzeti Újság 1847. november 2. XLII/584, 4

1847b: A Magyar Nemzeti Múzeum tárgyában. Nemzeti Újság 1847. november 5. XLII/586, 4

1847c: A Magyar Nemzeti Múzeum tárgyában. Nemzeti Újság 1847. november 16. XLII/592, 4

1847d: A Magyar Nemzeti Múzeum tárgyában. Nemzeti Újság 1847. december 10. XLII/606, 4

Kubinyi Ferenc

1833: Nógrád vármegyében fekvő Kis-Terene helység határában Hársas nevű hegyben található régiségekről. Sas 14, 105–118.

Pallos Lajos

2002: Érdy János. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Bódó Sándor – Viga Gyula (szerk.). Budapest, 240–241.

Pola, Bello

1996: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin

Pongrácz Lajos

1886: Vázlata a hontmegyei kaszinó ötven éves történetének. Budapest

Prohászka Péter–Nevizánsky Gábor

2015: K počiatkom vyskumu eponymnej lokality Madarovskej kultúry v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. Zu den Anfängen der Forschungsaktivitäten auf der Lokalität der Madarovce-Kultur in Madarovce. Anales Musei Nationalis Slovaci Archeológia Supplementum 9. Gedenkschrift für Jozef Paulík. Bratislava, 35–51.

Szolláth György

2002: Sadler József. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Bódó Sándor – Viga Gyula (szerk.). Budapest, 757–758

Kiss László

Palócföld orvosai 44.

Egy méltatlanul elfeledett losonci orvos: Reiner Ernő / Ryl' Ernest (1899–1957)

Évtizedekkel ezelőtt, Ipolyságon járva, egy kedves helybéli lakos, **Zachar Pál** kezembe nyomott egy köteg újságot: „a doktor úr talán fel tudja majd használni”. Belelapozva a már sárguló lapokba, kiderült, hogy *Az Élet* című kiadványról van szó, amely a *Život* c. folyóirat magyar mellékleteként jelent meg „Bratislavában” az 1930-as évek második felében. Mindkét kiadvány a ma egészségnevelésnek nevezett felvilágosítás szolgálatában látott nyomdafestéket. A magyar változat (szak)szerkesztője doktor **Reiner Ernő** losonci orvos volt. Mivel akkoriban elsősorban az 1918 előtti kor orvosaival foglalkoztam, a Reiner dr. szerkesztette lap azzal a gondolattal került be „levéltáramba”, hogy később majd „kinyomozom”, ki is volt Reiner Ernő.

Nos, a Gömörország hasábjain megjelenő *Palócföld orvosai* című sorozatom kedvező fogadtatása – az első 25 orvosportré már könyvben is megjelent *A jó palócok és tót atyafiak orvosai* címmel – arra ösztönzött, hogy lépjem át a „trianoni” választóvonalat. Így kezdtem meg a kutatást dr. Reiner Ernő és az által szerkesztett *Az Élet* című lap után. Jóhiszeműen úgy képzeltem, könnyű dolgom lesz, hiszen ma már több kiadvány foglalkozik az 1918 utáni korszak irodalmával, publikációival.

Elsőként a 2014-ben Pozsonyban kiadott *A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona* című, terjedeleme és külalakra is tiszteletet keltő kötetet vettem kezembe. A kötet alcíme ugyanis azt ígéri, hogy a 3608 szócikk a „Csehszlovákia megalakulásától napjainkig” terjedő időszakot mutatja be. Sajnos, a kötetben sem *Az Élet*, sem *Reiner Ernő* szócikk nem szerepel. Megpróbálkoztam a kötet magyar sajtó 1918–1945 szócikkével, hiszen azt a témát legjobban ismerő szakember – **Turczel Lajos** – írta. Ismét csalódnom kellett! Turczel megjegyzi ugyan, hogy voltak „magyar nyelvű [...] tudományos ismeretterjesztő lapok, azonban ezeket – így a közéjük sorolható *Az Élet*-et sem nevezi meg (270. o.). Megpróbálkoztam az „úttörő jelleggel”, az 1918 és 1995 közti időszak irodalmáról, szellemiségéről „leltárt” készítettem, 1997-ben megjelent *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995* c. kiadvánnyal is. Abban reménykedve, hogy az előbbi kötettől jóval terjedelmesebb szócikkben rábukkanok *Az Élet*-re is. A szócikk ez alkalommal már meg is nevezi az „ismeretterjesztő” lapokat (203. o.), ám *Az Élet* nem szerepel köztük. Reiner Ernő sem kapott szócikket.

E kudarcok után felértékelődött az Ipolyságon kapott „csomag”, amely *Az Élet* 1934-ben megjelent 3., illetve az 1935 és 1938 között kiadott majdnem minden számát tartalmazza. Ezekben tallózva, próbálom meg bemutatni a lapot. Az 1935 szeptemberében megjelent 1. szám az első oldalon közli *Az Élet és a falusi bíró* c. cikket. A cikk szerzőjeként *Az élet szerkesztősége* szerepel, ám beleolvasva a szövegbe, kiderül, hogy azt a „szerkesztőség” valószínűleg egyetlen munkatársa, Reiner dr. írta. Doktorunk egy, a „falusi bíró”

funkcióját is ellátó kőművessel beszélget *„Az Élet című higiéniai folyóiratról”*. A bíró nehezményezi, hogy a magyar melléklete csak 4 oldalból áll, amikor a szlovák „főlap” 16 oldalas „és tele van szebbnél szebb képekkel”. A szerkesztő így magyarázkodik: az elmúlt év – értsd az 1934/35-ös iskolaév – „a kísérlet első esztendeje volt”. A csak 4 oldalt az előfizetők szerény száma indokolta, „az új évfolyamban már magunktól áttérünk a 8 oldalnyi terjedeleme”. A beszélgetésből kiderülnek a lap rovatai is: „Doktor bácsi meséje” (higiéniai mesék), *Az emberiség jövője* (híres orvosok), *10 perc gyakorlati egészségtan*, ill. volt egy cikksorozat is *Az iskola a szociál-higiéniai nevelés szolgálatában* címmel. A cikksorozat kivételével a bírónak valamennyi rovat tetszett, ezért a szerkesztő így fogalmazza meg a lap célját:

„Mi, akik *Az Élet* című havilap magyar mellékletével egyformán kívánjuk szolgálni a gyermekek, az ifjúság és a felnőttek egészségének ügyét, igyekszünk [...] a tavalyi beosztást megtartani, mert az eddigi szerves kapcsolatunkat a gyermekekkel, az ifjúsággal és a felnőttekkel továbbra is kimélyíteni és bensőségesebbé tenni kívánjuk [...] Igazat kell adnunk Edisonnak, a technikai felfedezések titánjának, aki azt állította, hogy az emberiség jobban rászorul a már meglévő technikai újítások általánosítására, mint az új felfedezésekre.”

A többes szám használata indokolt, hiszen amíg az első évfolyam számait egyedül Reiner írta, a következő évfolyamokban már más „szlovenszkói” szerzők is tesznek közzé értékes dolgozatokat. Íme néhány munkatárs: **Weil Miklós** „bratislavai”¹ ortopéd-szakorvos *A testnevelés feladatai*-ról írva javasolja, hogy „naponta legalább egy kötelező tornaórát vezessenek be” (1/1935 sz.). Hasonló témát feszeget **Plenczner Sándor** főorvos *A sportorvosi vizsgálatokról* címmel az 1936 január-februári számában megjelent dolgozatában. Hangsúlyozza a „sportorvosi rendelőintézetek »szükségességét annak megállapítására, hogy a »versenyzésre« készülők »mi az, ami a sportok közül neki való, mennyi az a sportolás, ami rá nézve hasznos?» Ugyanebben a számban **Szarka Mihály** „vegyész-főmérnök” *Gyakorlati légvédelem* című dolgozatában a „főjtő és hólyaghúzó” gázokat (foszfént, mustárgázt) mutatja be. (Ne feledjük, 1936-ban már puskaporos a levegő, a világ egy újabb „nagy háború” felé tart). Ismételtén publikál a lapban **Stamberger Hedvig** kassai gyermekorvosnő. Az 1937 őszén, az 1. számban *Iskolába kerül a gyerek* c. írásához a szerkesztőség a következő megjegyzést fűzi: „a košicei rádió magyar műsorán megtartott előadás nyomán”. Ugyancsak az említett rádióban hangzottak először *A gyermek és a tej* (10/1937) ill. *Az ideges gyermek* (6/1937–38) c. írásai is.

A szlovákiai rádiózás kezdeteit feldolgozó monográfia szerint² az első szlovákiai stúdió 1926. augusztus 3-án kezdett Pozsonyból sugározni, szlovák nyelven. Az első magyar

Végezetül essék szó magáról, Reiner Ernőről is, aki a „Szlovák életrajzi szótár”-ban⁵ „**Rýl Ernest** (pöv. **Arnošt Reiner**)” néven szerepel. (Nem találtam magyarázatot sem a vezetéknev, sem a keresztnév – Ernő szlovákul Ernest s nem Arnošt – névváltozásra). Reiner doktor életrajzának – jelenleg – ez a szócikk az egyetlen forrása, amely valószínűleg a Reiner halálakor, a *Cs. pediatrie*, csehszlovák gyermekgyógyászati lapban megjelent nekrológra építkezett.

Reiner Ernő 1899. január 27-én született Stubnyafürdőn (ma: Turčianské Teplice), **Reiner Móric** mészáros és **Schwarz Cecília** gyermekeként. Középiskoláit Losoncon végezte 1910 és 1918 között. 1919 és 1922 között Prágában, majd 1922–1923-ban Berlinben volt medikus. Valószínűleg ez utóbbi helyen szerzett orvosi oklevelet 1923-ban. Losoncon telepedett le – e városban működött haláláig, gyerekorvosként, ill. röntgenológusként. Az 1928-ban kiadott, a *Csehszlovák Orvosok Központi Egyesületének* tagjait ill. a Csehszlovák Köztársaságban élő valamennyi orvost felsoroló kiadványban⁶ a következő információk szerepelnek doktorunkról (természetesen, cseh nyelven): „*Reiner, Arnošt, gyermekgyógyász szakorvos, Losonc, Štefánik utca 24, rendel 11–12, 14–17*”.

Az említett lexikon szerint 1925-től Losoncon Szlovákia egyik első gyermek tanácsadóját (*poradňa*) vezette, de tevékenyen hozzájárult a gyógyfürdők – elsősorban Csíz fejlesztéséhez, ill. a tuberkulózis elleni küzdelem szervezéséhez is. 1934 és 1938 között volt *Az Élet* szakszerkesztője és számos lap munkatársa. Amikor 1938-ban Losonc újra Magyarország része lett – az idézett lexikon szerint – „*a Horthy-féle hivatalok üldözték őt, különféle internáló táborokban – Losoncon, Miskolcon és Ózdon – tartották fogva; 1944 novemberében megszökött, majd a csehszlovák hadsereg orvosaként részt vett Csehszlovákia és Magyarország felszabadításában*”.

A háború után visszatért Losoncra. 1951-ben a *Szlovák Író-társaság* tagjává választotta – valószínűleg az 1950 után megjelent szlovák nyelvű egészségnevelő könyveiért. Ezek egyikét – *V riši zdravíu*⁷ címmel – feleségével, **Flórával** közösen írta. Reiner Ernő 1957. március 21-én hunyt el Losoncon. Valószínűleg ott is temették el.

E valóban lexikoni szűkszavúságot egészítem ki *Az Élet* oldalairól a szerkesztő-író Reinerről megtudható adalékokkal. Nemcsak gyógyította, de szerette is a gyermekeket – jómagának is volt két lánya – erre utal lapjának *Doktor bácsi meséje* című rovata. 1938. január 23-án Füleken mesélte el azt a mesét, melyet a lap 5. száma le is közölt *Mesekönyv dínom-dánom országról, a lustaság honáról* címmel. Érdemes megemlíteni, mi szolgált e mese alapjául: „*az a szép mese, amit a mi Felszabadító Elnökünk Masaryk Tamás dr írt a háború után az öreg fáról*”. Az „*epitheton ornans*” nem Reiner „találmánya” volt, hanem az állampolgár számára kötelező megszólítása az elnöknek – lásd a lap Masaryk halálakor megjelent nekrológiáját. S ha már szóba kerültek a csehek – Reiner sok cseh kollégája írását, előadását lefordította magyar nyelvre és tette közzé lapjában. Nemcsak a híres cseh sebészprofesszor, **Arnold Jirásek**

egészségnevelő írásait ültette át magyar nyelvre, hanem pl. az egészségügyi miniszter beszámolóját is az ország közegészségügyi állapotáról.

A közegészségügyi, vagy ahogy ő nevezte a higiéniai viszonyok javítását – elsősorban a falvakban – a szíven viselte. *A falu egészségügyi feladatai* című kétrészes dolgozatának végén (7. és 8. szám, 1936) mozgalmat indított „*a kultúrházak gyors és rendszeres kiépítése tárgyában*”. Egyik érve: itt lehetne a „*közös rádió*” is. Indítványa helyességének bizonyítékát találta meg egy Árva megyei községben – Istebnében – ahol a kocsmát kultúrházzá alakították át (10/1937).

Reiner Ernő doktor valóban a „jó palócok és tót atyafiak orvosa” volt. Életművének és különösen az általa szerkesztett, írt *Az Élet* c. lapnak mindenképpen ott a helye az 1918 utáni kisebbségi irodalmunk történetéről szóló munkákban.

JEGYZETEK

¹ A lap következetesen szlovák néven nevezi meg a szerzők lakóhelyét – vélhetően tilos volt a magyar helységnevek használata.

² Ozogány 2005. 76.

³ Czeizel 1983. 227.

⁴ Th.R. Malthus (1776–1843) anglikán lelkész, demográfus elmélete, mely szerint a tömegnyomornak az az oka, hogy a javak termelésének növekedése nem tart lépést a népesség szaporodásával, tehát ha az elsőt nem tudjuk befolyásolni, csökkenteni kell a szaporulatot – pl. az eugenika alkalmazásával

⁵ Slovenský biografický slovník, V. zväzok, 161.

⁶ Lékařský schematismus, 317.

⁷ Az egészség birodalmában

IRODALOM

Beniak, Milan

1993: Fragmenty. Z dejín zdravotnej výchovy na Slovensku. Ústav zdravotnej výchovy, Bratislava

Červeňanská, Ľúta

1977: Prehľad dejín zdravotnej výchovy na Slovensku. Ústav zdravotnej výchovy, Bratislava

Czeizel Endre

1983: Az emberi öröklődés. Második, javított kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest

Matovčík, Augustín

1992: Slovenský biografický slovník, V. zväzok, R-Š, Matica slovenská, Martin

Ozogány Ernő

2005: Dobozva zárt múzsa. Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Sekretariát

1928: Lékařskýschematismus. Nákladem Ústřednejednoty československých lékařů. Praha

Tul. (Turczel Lajos)

2014: magyar sajtó 1918–1945. In: Urbán Zsolt (főszerk.): A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Csehszlovákia megalakulásától napjainkig. Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, Bratislava

T.L. (Turczel Lajos)

1997: Magyar sajtó 1918–1945 In: Fónod Zoltán (főszerk.): A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995. Madách-Pozonium, Pozsony

Prakfalvi Péter

Nógrád természeti öröksége 25.

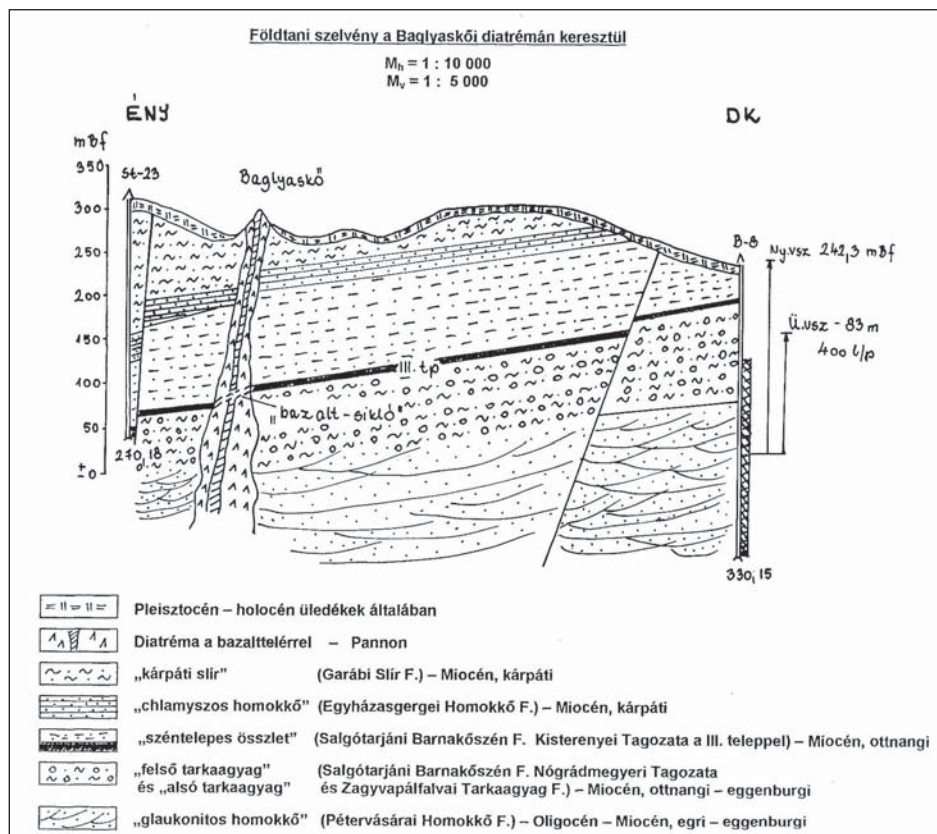
Salgótarján, a Karancs és Medves ölelésében

Salgótarját a XIX. század elején még „kenyeretlen Tarján”-nak hívták az itt uralkodó szegénység miatt. Ez a kép az 1850-es évektől kezdve rohamosan megváltozott, mivel a település gyors fejlődésnek indult. Ennek oka a környéken található két nyersanyag: a szén és a bazalt volt. A szénbányák és a szénből kinyert energiára települt ipar (acélgyártás, üvegipar stb.) hihetetlen mennyiségben igényelte a munkaerőt. Egyre többen települtek be az akkor még ezer főt alig meghaladó faluba. De nem csak a szén biztosította a városiasodáshoz vezető utat, hanem a környéken lévő bazalt is, mivel ennek faragása, feldolgozása további mesteremberek és a munkások betelepülését igényelte. Sorra nyitották a kőbányákat, a gyors meggazdagodás reményében. Majd mindegyik felszíni bazalt előfordulás „be lett fogva” a termelésbe. A kőanyagra szükség volt úgy a közúti, mind a vasúti szállítás fejlesztésnél. A most ismertetésre kerülő természeti értékek egy része ehhez a közethez kapcsolódik, emberi tevékenység „eredményei”. Jogosan tehetjük fel a kérdést: a tárgyalandó helyszíneken látható látványosságok, turisztikai célpontok valóban a természeti örökségünk részei? Ezt mindenki döntse el maga, az én szerepem ebben az, hogy felhívjam a figyelmet ezekre az érdekességekre és kellő adalékot biztosítsak a földtörténeti múlthoz, illetve történelmünkhöz.

Baglyas-kő • Prakfalvi Péter felvétele

Az első ilyen helyszínünk a *Baglyas-kő* vagy *Kővár*. Jelenleg itt található a *Bükki Nemzeti Park* fogadóépülete is. Távolról nézve egy „sziklatű”. Egyes részeinél 25–30 m magasságú, szinte szabályos henger formájú torony, ami két félhengerből áll. Első pillantásra talán nem is értjük, hogy mi lehet ez. Természetes vagy mesterséges képződmény? Mi és mikor „vághatta ketté” a kemény kőzetet? Miért ilyen toronyformájú? Nézzük időrendi sorrendben!

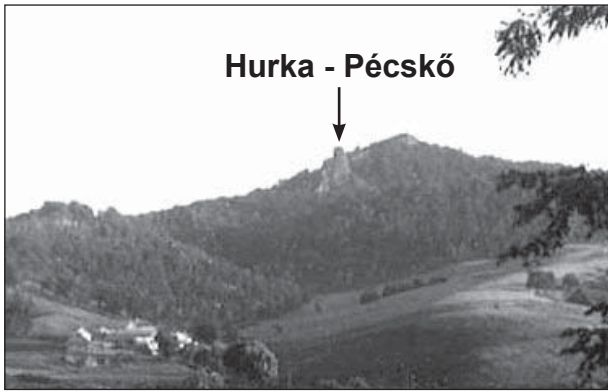

Baglyaskő - földtani szelvény • Prakfalvi Péter rajza

Megközelítőleg 3,5–3,8 millió évvel ezelőtt vulkáni tevékenység zajlott a területen, de nem a szokványos módon. Gyakorlatilag egy egyszeri robbanás hozta létre az itt látható bazaltot, helyesebben, a keletkezése idején a jelenlegi szikla még egyáltalán nem volt látható. A robbanás során egy kisebb kráter keletkezett az akkori felszínen (tehát nem egy vulkáni kúp tetején), a szélén gyűrű-szerű törmelécsánccal. A kráter alján helyezkedett el a hengerded formájú, megtápláló csatorna teteje. A szokatlan működési folyamat azzal magyarázható, hogy a felfelé áramló magma rétegvízzel érintkezett, ami egy igen rövid idejű, de annál intenzívebb kitörést eredményezett. Ezt „maar” vulkanizmusnak nevezzük. A kifejezés a német nyelvből vezethető le. A „meer” tengert, jelen esetben tengerszemet jelent, ugyanis ezek a felszín alatti kráterek gyorsan feltöltődtek vízzel, így alakultak ki a jellegzetes körformájú tavacsok. Azt igazán nem tudjuk, hogy a *Baglyas-kő* helyén létrejött-e maar tavacska, de azt biztosan állíthatjuk, hogy a vulkanizmust követő 3,5–3,8 millió év eróziós tevékenysége oly mértékig lekoptatta a felszínt, hogy az addig a föld mélyében lévő magmacsatorna kiesztérgálódott. Ez utóbbi a most látható *Baglyas-kő*. Persze, azt még homály fedi, hogy miért „két ágú” a kiemelkedés. Sajnos, erre én sem tudok biztos választ adni, de vélhetően a köztes részt – a bazalttelért – két időszakban bányászták ki, ugyanis a kürtőcsatorna kevert anyagú, összeheggedt kőzetét egy annál szilárdabb látatelér törte át, még a vulkanizmus idején, ami alkalmas volt építésre. Bányászata a XIII. században, a várépítéskor kezdődhetett. Ekkor csupán néhány méter mélységig fejthették ki a telért. A vár végleges elpusztulása után termelhették ki a jelenlegi mélységig, aminek következtében kialakulhatott a mostani „kétágúság”. Az első mélyítési szakasz tényét a csúcshoz képest mélyebben elhelyezkedő, ma is látható gerendaszékek helyei bizonyítják. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a vár ezen részét nem építhették „híd-szerűen”, ezért tételezzük fel a későbbi kőbányászati szakaszt, ami a jelenlegi mélységig folytatta a telér kifejtését. Vizsgáljuk meg, még milyen látható és nem látható érdekességeket hordoz magában a terület. A láthatóak közül ki kell emelni a barlangjait. Jogszabály szerint az az üreg nevezhető barlangnak, ami az alábbi négyes kritériumrendszernek egyidejűleg megfelel: 1) a földkérget alkotó kőzetben található, 2) természetes eredetű, 3) hossza meghaladja a 2 m-t, valamint 4) az ember belefér. Ilyen üreg a *Baglyas-kő* oldalában, meglepő módon, három darab is található. Már a kihámozódott kürtő méretei sem tennék lehetővé nagyobb hosszúságú barlang kialakulását, mivel a „sziklatorony” átmérője nem haladja meg 70–80 m-t. A leghosszabb egy vízszintes 7,9 m-es üreg, ám nem is ez a legizgalmasabb itt, hanem a közvetlen mellette lévő függőleges tengelyű, ami gömbölyded formájával hívja fel magára a figyelmet. Ennek az előzménye, valószínűleg, egy gázhólyag lehetett. Ez mindaddig zárt volt, amíg a kőbányászat ki nem nyitotta (véltetően ez a már korábban említett második szakaszban következett be). Az üregek egyike az 1700-as

évek elején már biztosan ismert volt, mivel **Radványi Ferenc**, Nógrád vármegye első monografikusa már akkor írt róla: „*A nyomok azt mutatják, hogy az orom be volt építve, s ebben a kősziklába valamiféle – ma már nehezen megközelíthető – üreget vájtak. Igen kis udvara van, hiszen a kőszikla maga sem nagy. Feltételezhető – s így is beszélnek – hogy ez az erődítmény a tatárok becsapásai ellen nyújtott menedékhelyet a hegy alatti falvaknak s erre a célra is készült, s az üreget maguk a parasztok vájták ki maguknak, hogy vagyonkájukat abban őrizték meg.*” A leírás biztosan a fent említett 7,9 m hosszú vízszintes járatról szól, mivel napjainkban is nehezen megközelíthető és valóban láthatók benne mesterséges „vájási” nyomok. Ugyanakkor egykori barlangi jellegét – azaz természetes eredetét – bizonyítja az üreg főtétjét alkotó lávabazalt görbült felülete, ami követi a lávával egykorú barlang ívét. Ez a hajlott lemezes szerkezet a láva kihülésekor keletkezett, tehát már meg kellett lenni a barlangnak. Ezt bővítették tovább a „vagyonkájukat” elrejtetni szándékozó emberek. A nem látható jelenségek közül hármat említenék. Ismeretüket az egykori szénbányászatnak köszönhetjük, amely a *Baglyas-kő* alatt, a felszínhez képest 200–250 m mélyen folyt. Ennek során megtalálták a széntelep és a magmacsatorna érintkezését, ahol a vártnak megfelelően természetes koks alakult ki. A másik már egy kisebb meglepetést okozott, ugyanis a magmacsatorna nem volt függőleges helyzetű, hanem délnyugatnak dőlt, és a kúp palástja 75°-ot zárt be a vízszintessel (ezt a dőlést a felszínre preparálódott részen nem lehet látni). De még nagyobb volt az a „felfedezés”, hogy a magmacsatorna átmérője a széntelep szintjénél közel kétszerese a felszíni nyílásnak. Az ember – a kirobbanás következményeként – éppen az ellenkezőjét várná: egy felfelé kiszélesedő tölcserű. Itt éppen az ellenkezője tapasztalható. Megjegyzem, a következtetésem téves is lehet, mivel csak két „mérés”-re volt lehetőség a rendelkezésre álló térképeken (a szén szintjén és a felszínen). Ezen információk alapján az 2. ábrán látható földtani kép valószínűsíthető.

Tegyünk meg néhány kilométert és kapaszkodjunk fel a *Pécs-kő* csúcsára. Ez is egy kihámozódott magmacsatorna, ha nem is olyan szabályos, filigrán, mint a *Baglyas-kő*. Az itteni séták során az biztosan szembetűnik, hogy az ember által átalakított tájon járunk. Kőbányákkal teli a hegyet. A magmacsatorna anyaga nem igazán alkalmas a kőbányászatra, annál inkább a már *Baglyas-kő*-nél is említett bazalttelérek, amelyek itt is kialakultak. Ezeket követve mélyesztették ki az 1900-as évek elején a keskeny, de annál mélyebb árkokat. Ez volt az ún. telérbányászat. A *Pécs-kő* esetében nem ez volt az első kőtermelési mód. Ezt egy **Beudant** nevű francia utazó 1818-ból származó leírásából tudjuk: „*Salgó-Tarján községben az utcákon nagymennyiségű bazaltot láttam, amelyről azt mondták, hogy egy nem messze, balra fekvő hegyről származik. Minthogy azonban Somos-Újfaluba akartam jutni, nem szakítottam félbe utamat, hogy megnézzem*”

Pillantás Ponyi pusztáról

ezt a hegyet, amely talán az a magaslát, amelyen a térképen Pécskő néven jelzett régi várrom áll". Ez az adat azért fontos számunkra, mert a bazaltbányászat megindulását a környékünkön a somoskői Nyerges-hegyhez (*Bagó-kő, Bremszi-bánya*), illetve az 1878-as évhez kötik. A fenti adat viszont azt igazolja, hogy már kb. 60 évvel korábban is volt kőtermelés és annak színhelye a *Pécs-kő* környéke volt. Fontos megemlíteni, hogy itt törmelék-bányászatot folytattak, ami a *Pécs-kőről* – leginkább a jégkorszakokhoz kapcsolódó kifagyásos jelenségek során – leguruló kövekre irányult. Ennek bizonyítéka pedig a már korábban

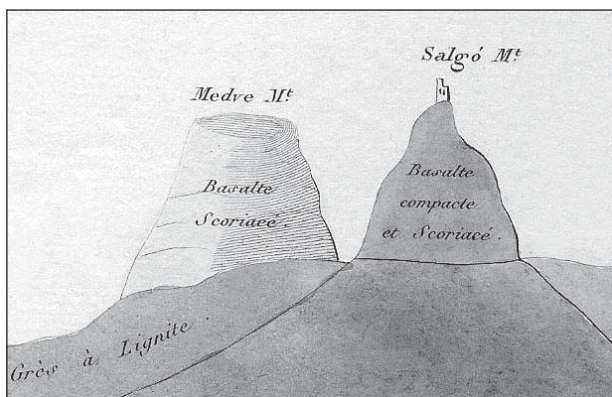
említett Radványi Ferenc, aki a helyszín bejárásakor (1716 előtt) a következőket tapasztalta: „*van egy másik hegy-csúcs, ennek meg Pécskő a neve, itt olyan mennyiségű kőtörmelék található, amely elegendő lenne sok vár és város felépítésére*”.

A *Pécs-kőtől* északkeletre, mintegy 100 m-re emelkedett a *Hurka-Pécs-kő*, amihez szintén kapcsolódott egy „kőtenger”. Neves geológusunk, id. **Noszky Jenő** már 1910-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a *Hurka-Pécs-kő* körüli kőbányászat megindítása „tudományos szempontból kár volna”, mert elpusztítaná a látványos „*tellérroncs*”-ot. A trianoni eseményekig számottevő bazaltfejtés nem is történt a vizsgált területen, de utána – az elveszített kőbányák termelését pótlandó – szükségszerűen megpecsételődött a „*30–40 m kimagasló szikla*” sorsa. 1923. október 27-én felrobbantották, így jutva hozzá kitűnő nyersanyaghoz. Nehezen visszafejthető okok miatt később a feledés homályába veszett a *Hurka-Pécs-kő* pontos helye, csak 2017-ben történt meg az egyértelmű beazonosítása az írásos adatok feldolgozása és a terepi munka egymásra épülésével.

A harmadik helyszíne a kőbányászatnak a *Pécs-kőtől* északra, kb. 300 méterre lévő *Kis-Pécs-kő* volt, ami föld-

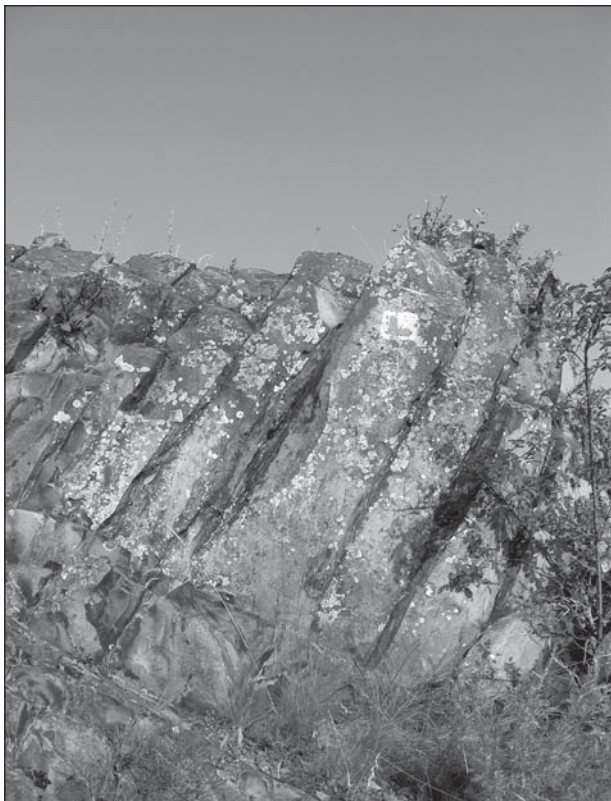
Salgó • Prakfalvi Péter felvétele

Beudant (1818) - kivágat

tani szempontból egy lávával kitöltött kürtökitöltés volt. Ennek anyagát is kitermelték. Korábban úgy gondoltam, hogy ez a *Hurka-Pécs-kő*, így az itt kihelyezett geoparkos arculatú ismertetőtáblák a helyre vonatkozóan még téves információkat tartalmaznak. Meg kell említeni a *Pécs-kő* északi falában lévő „kaptárfülkék”-et. Ezek kialakításának kora és célja egyelőre ismeretlen, ugyanakkor bazaltban történő kialakítása ritkának tekinthető.

Salgóbánya és Eresztvény (mindkettő Salgótarján településrésze) a *Novohrad-Nógrád Geopark* fontos helyszínei. Eresztvényben található a szervezet *Oktató, Kutató és Irányító Központja* (röviden: Látogatóközpont), ahol megpihenhetünk, felfrissülhetünk és a további túráinkra vonatkozóan hasznos információkkal láthatnak el. Salgóbányán a most megújult *Geocsodák Házában* kialakított kiállításokat tekinthetjük meg.

Boszorkánykő • Prakfalvi Péter felvétele

Ezt követően elindulhatunk a Salgó bazaltkúpjának meghódítására. A 625 m magas hegy egy vulkáni kürtő, amelyet a *Kis-Pécs-kő*höz hasonlóan láva töltött ki. Az utóbbi kb. 5 millió év alatt annyira lepusztult, hogy az anyaga teljesen kihámozódott.

Petőfi is járt itt 1845-ben. Úti jegyzetében a következőket írta: „*Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem találtunk volna e várra. Oly rendkívüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is örült volt oda építeni. Környékezi rengeteg erdő, bükk, cser, tölgy, s egyéb fákból. A hegy telete óriási gránitszikla s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán; tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.*” Persze, a Salgó nem „gránitszikla”, a költő ezzel inkább a hely időtállóságára utalt. Petőfi előtt a már hivatkozott francia utazó is járt itt, sőt földtani szelvényt is készített róla.

A Salgó sugárirányú törése mellett keletkezett az észak-déli irányban megnyúlt, telér-szerű *Boszorkánykő*. Elnevezése talán azzal lehet összefüggésben, hogy a keleti, 20–22 m magas, közel függőleges fala a középkorban alkalmas lehetett a boszorkányok feletti ítéletek végrehajtására. A terület kitűnően tárja fel a különböző keletkezésű vulkáni képződményeket, így itt is, mint a Salgón, geoparkos arculatú ismertetőtáblák segítik a turisták hasznos időtöltését.

Igazi különlegességeket hordoz magában a környék másik meghatározó kőzete, az ún. „*glaukonitos homokkő*”. Ez egy meszes kötőanyagú, sekélytengeri keletkezésű, 25–30 millió éves üledék. Látványos, érintetlen völgyek keletkeztek benne az utóbbi néhány tízezer év alatt. A zagyvarónai *Bugyizló-völgy* közel függőleges partfalaival, selőkkel, kisebb vízesésekkel hívja fel magára a figyelmet.

A másik a *Tatár-árok*, ami valószínűleg a határ-árok (két várbirtok határa) elnevezésből módosulhatott. Ebben több forrás is fakad, amelyek komoly mésztufa kúpot és bekérgezést hoztak létre néhány tíz-száz év alatt. A folyamat nagyon hasonló a karsztokhoz, csak itt sokkal kevesebb (max. 25%) a karbonát tartalom, így a mésztufák fejlődése is sokkal lassúbb. A csapadékvíz a levegőből és a talajból felveszi CO₂-t, ezzel gyengén savassá válik, ami segíti a mész oldódását. Átszivároghat a homokkővön, kioldja annak kötőanyagát, majd a felszínre lépve elillan belőle a CO₂, így kiválik a mész. Általában növényzárakat, leveleket kérgez be, így tanulmányozhatjuk akár a XIX-XX. századi növények maradványait. Ez is a természeti örökségünk része: napjainkban is alakul, változik.

Hasonló folyamattal alakultak ki azok a cseppkövek, amelyek egy árapasztó alagútban találhatóak. Bár természetes folyamat során jelennek meg, de ember alkotta

Bugyizló • *Prakfalvi Péter felvétele*

Cseppkő-képződés • *Prakfalvi Péter felvétele*

Tatár árok. Levéllenyomatok a mésztufában • *Prakfalvi Péter felvétele*

környezetben. Talán ezek is méltán lehetnek a természeti örökségünk részei.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Judik Béla – Prakfalvi Péter et al.

2013: Baglyas-kő vár természetvédelmi látogatóközpont. Bábakalács Füzetek 16. Észak-Magyarország Védett Természeti Területei. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger.

Prakfalvi Péter

2004: Egy diatréma szerkezetben elhelyezkedő iszapzsák barlang.

Salgótarján, Baglyaskő. (Cholnoky Jenő Karszt- és barlangkutatói pályázatra benyújtott pályamunka.) Kézirat.

2018: A Pécs-kő és a Hurka-Pécs-kő kőbányászata. A Pécskői Bazaltbánya Rt. története 1923–1941. Salgótarján környéki bazaltbányászat 1. Polar Stúdió Kft. Salgótarján, 2018. 53

Prakfalvi Péter – Gaál Lajos – Horváth Gergely

2007: Földtani felépítés, szerkezeti viszonyok, földtani értékek. In: Kiss Gábor – Baráz Csaba – Gaál Lajos, Katerina – Judik Béla (2007): A Karancs-Medves és a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet. Nógrád és Gömör határán. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, 13–42.